

III 325

IGU

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
V LJUBLJANI

PREOBRAZBA GORSKEGA SEZONSKO PASTIRSKO POSELJENEGA
SLOVENESKEGA ETNIČNEGA PODROČJA ZUNAJ SR SLOVENIJE

Ivo PIRY

LJUBLJANA, Aškerčeva cesta 12

Ljubljana 1977

Institut za geografiju i kartografiju

1952

IZVJEŠTAJ O POSREDOVANJU U PROMETU NEKRETNIM PRAVNIM
POSREDOVANJE U PROMETU NEKRETNIM PRAVNIM

118. št. mu. 1952

Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani

Ivo PIRY

PREOBRAZBA GORSKEGA SEZONSKO PASTIRSKO POSELJENEGA
SLOVENSKEGA ETNIČNEGA PODROČJA ZUNAJ SR SLOVENIJE

Naročnik: Raziskovalna skupnost Slovenije
Sklad Borisa Kidriča - Ljubljana

Nosilec naloge:
Ivo Piry
dipl. geograf

Direktor:
dr. Vladimir Klemenčič
redni univ.prof.

V. Klemenčič

Ljubljana 1977

K A Z A L O

Stran

I.	UVOD	1
II.	PROUČEVANJE PLANINSKEGA GOSPODARSTVA V ALPSKEM PROSTORU	2
III.	SPREMEMBE V RAZVOJU PLANINSKEGA PAŠNIŠTVA	4
IV.	LOKACIJA PLANIN	8
V.	SPREMINJANJE ŠTEVILA IN OBSEGA PLANIN	12
VI.	LASTNIŠTVO PLANIN	19
VII.	SPREMEMBE V ŠTEVILU ŽIVINE PO LETU 1966	23
VIII.	STRUKTURA ŽIVINSKE ČREDE NA PLANINAH V LETU 1976	26
IX.	IZKORIŠČENOST TRAVNE RUŠE	30
X.	OSEBJE NA PLANINAH	33
XI.	OPREMLJENOST PLANIN	35
XII.	OBJEKTI NA PLANINAH	36
XIII.	TURISTIČNI OBJEKTI NA PLANINAH	38
XIV.	OSKRBA S PITNO VODO IN ELEKTRIKO	42
XV.	PROMETNA DOSTOPNOST PLANIN	44
XVI.	VALORIZACIJA PLANIN GLEDE NA PRIRODNO IN DRUŽBENOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI OKOLJA	46
XVII.	MOŽNOSTI RAZVOJA PLANINSKEGA OBMOČJA V ZAMEJSTVU NA KOROŠKEM	52
XVIII.	LITERATURA IN VIRI	55

SEZNAM PRILOG

UVOD

Obravnavana tema ima namen prikazati spremembe ter njihov pomen za planinsko gospodarstvo gorskega, s Slovenci poseljenega in zamejskega območja (v Avstriji in Italiji). Analiza sprememb v agrarni pokrajini je namreč osnova za opredelitev družbeno-geografskega razvoja posamezne regije in določitev regionalne diferenciranosti sezonsko poseljenega gorskega pasu. Rezultati te analize pa so glavni elementi valorizacije gospodarstva gorskega pasu v naših zamejskih regijah.

Naše zamejske gorske regije Karavanke, Karnijske in Ziljske Alpe ter gorski svet Beneške Slovenije imajo razvito planinsko gospodarjenje. V tem sezonsko poseljenem svetu. Pri preobrazbi tega gorskega sveta sodelujejo različni procesi, značilni za družbeno-gospodarska gibanja v agrarni pokrajini nasploh. Poleg tega je posebnega pomena tudi narodnostna struktura, na katero proces deagrarnizacije vpliva raznarodovalno. Na stopnjo preobrazbe in zmanjševanje pomena planinskega gospodarstva vplivajo številni prirodni in družbeni dejavniki. Celoten splet odnosov v planinskem gospodarstvu se odraža v spreminjanju njegove vloge za sezonsko poseljen gorski pas, katerega trenutno stanje in pa razvojne možnosti so izpeljane iz analize dosedanjih procesov. Poleg najbolj značilne funkcijske spremembe, to je naraščanja turistično rekreacijske funkcije kot elementa preobrazbe je za obravnavano območje zamejske gorske regije zlasti pomemben položaj Slovencev v tem procesu spreminjanja.

Raziskava skuša ovrednotiti posamezna območja planinskega gospodarstva in predstaviti obliko ter obseg posameznih primarnih in turističnih dejavnosti na teh območjih. Obravnavano je območje gorskega sezonsko poseljenega pasu na avstrijskem Koroškem, ker za slovensko zamejsko območje v Italiji nismo

mogli izvesti že pripravljene ankete zaradi naravnih katastrof, ki so zadele to območje. Tako je naloga omejena po obsegu, vendar kljub temu lahko govorimo o zaključkih širše vrednosti, ki veljajo za območja planinskega gospodarstva v obeh naših gorskih zamejskih regijah, tako Avstriji kot Italiji.

II. PROUČEVANJE PLANINSKEGA GOSPODARSTVA V ALPSKEM PROSTORU

Alpski prostor tvori enotno prirodno in družbeno geografsko regijo, ki je v podrobnosti močno diferencirana na manjše mikroregionalne enote. Enotnost alpskega prostora izvira iz skupnih značilnosti med katerimi so najpomembnejši - prevlada gorskega sveta, na prirodne razmere vezan način tradicionalne oblike kmetijstva-živinoreje, sorodna prostorska problematika zaradi posebnosti pokrajine. To enotno podobo razčlenjuje in loči različen družbeno-gospodarski razvoj v posameznih regijah, ki je pogojen s samosvojimi družbenimi strukturami in stopnjo gospodarskega razvoja.

Zaradi specifičnosti problematike, ki zajema po obsegu eno večjih evropskih regij je bila problematika alpskega prostora na široko obravnavana v literaturi vseh držav, ki s svojim ozemljem segajo v ta prostor. Dela obravnavajo tako prirodne razmere kot družbeno gospodarske elemente problematike gorske regije. Tako je z ozirom na obsežno problematiko alpski prostor proučevan v raziskavah različnih strok kot npr.: ekonomistov, gozdarjev, agronomov, urbanistov, geografov in drugih.

Geografi so v svojem proučevanju problemov alpskega prostora posvetili posebno pozornost planinskemu gospodarstvu kot posledici spleta značilnih sorodnih in družbeno geografskih elementov. V tem smislu je nastala vrsta študij, ki obravnavajo gorski sezonsko poseljen alpski prostor z vidika razvoja planinskega pašništva oz. planšarstva kot značilnega predstavnika planinskega

gospodarstva. V razvoju in spremembah te vrste gospodarstva se namreč odraža celotna problematika gorskih območij. Pokaže se medsebojna odvisnost prirodnih in družbenogeografskih elementov, ki bodisi spodbujajo širjenje oz. odmiranje ali preusmeritev planinskega gospodarstva. V njem se zrcalijo demografske spremembe, stropnja družbenega razvoja in usmeritev gospodarstva, kot tudi značilnosti naravnega okolja. Da so geografi tej problematiki posvetili velik del svojih proučevanj pokaže tudi geografski simpozij v Rottach - Egem na Bavarskem leta 1962, ki je bil posvečen prav raziskavam s področja planinskega gospodarstva. Obravnavana je bila problematika planinskega pašništva in gorskih regij v času po drugi svetovni vojni za planinska območja Nemčije, Italije, Švice, Francije, Avstrije in Jugoslavije. Ta proučevanja so nakazala novo smer pri raziskavah planinskega gospodarstva, ki je že v času pred 2. vojno pritegovalo zanimanje geografov. Poglavitna novost so predstavljali poizkusi ovrednotenja gorskega prostora in značilnosti planinskega prostora z vidika družbeno-gospodarskega razvoja posameznih območij.

Ker pričujoča raziskava temelji na predhodnem proučevanju preobrazbe gorskega sezonsko pastirsko poseljenega področja Slovenije, ki sta jo na IGU opravila M. Vojvoda in L. Tončič to pot ne bomo ponavljali pregleda metodologije tujih raziskav alpskega prostora. Omejili se bomo ^{le} na metodološki pristop, ki sta ga uporabila M. Vojvoda in L. Tončič, kateri povzema vsa važnejša metodološka dognanja sorodnih raziskav doma in v tujini. Ta metoda je uporabljena tudi pri proučevanju planinskega gospodarstva v naših zamejskih gorskih regijah na območju Karavank, Karnijskih in Ziljskih Alp v nekoliko skrčeni obliki zaradi pomanjkljivih razpoložljivih podatkov. Metodologija raziskave temelji na proučitvi vseh elementov planinskega pašništva, ki se pojavljajo v družbeno-ekonomski strukturi gorskih območij. Analizirani elementi so osnova za poizkus valorizacije planin na živinorejsko in turistično funkcijo, ki bo lahko pomagala pri nadaljnjih odločitvah pri gospodarjenju in

urejanju gorskih pašnih območij. M. Vojvoda in L. Tončič obravnavata v študiji nekatere ekonomske in prirodne elemente planinskega pašništva kot npr. število in tip planin ter njihovo razporeditev, število živine in površino planin v medsebojnem odnosu kot zmogljivost planin, število osebja in število stanov ter hlevov, prometno dostopnost in število turističnih objektov. Vse navedene elemente sta avtorja ovrednotila po točkovnem sistemu, ki je v medsebojni povezavi vseh elementov pokazal vrednost oz. primernost planine za živinorejo ali turistično rekreativno funkcijo. Na osnovi dobljenih vrednosti sta tudi določila več tipov planin glede na vrsto gospodarske dejavnosti. Zaradi posebnega položaja planin (v gorskem svetu) na območju slovenskega etničnega prostora v Avstriji, uporaba podobne metodologije omogoča primerjavo s procesi v planinskem gospodarstvu Slovenije in tako daje strnjeno podobo razvoja planinskega gospodarstva na slovenskem ozemlju.

III. SPREMEMBE V RAZVOJU PLANINSKEGA PAŠNIŠTVA.

Kot del gospodarskih dejavnosti v pokrajini tudi planinsko pašništvo oz. planinsko gospodarstvo nasploh doživlja temeljite spremembe, ki so posledica spremenjenih družbeno-ekonomskih struktur in odnosov. Planinsko pašništvo predstavlja značilen del kmetijskega gospodarstva v gorski pokrajini. Vezano je na tipičen del gorske pokrajine, ki leži nad mejo stalne naselitve in zaradi neugodnih naravnih pogojev ne omogoča več poljedelske izrabe, ampak le poletno pašo. Ta del gorskega sveta je dobil ime planine glede na svoj gospodarsko-geografski pomen. Zaradi višine, ostrejših klimatskih pogojev in večjih strmin je v tem svetu možna le paša in v redkih primerih tudi košnja. Nekdaj je planinsko območje pomenilo pomembno sestavino živinorejske dejavnosti v gorskem svetu. Tu je kmetijska proizvodnja namreč omejena predvsem na dna dolin in na položnejša pobočja in te površine so v preteklosti zadoščale le potrebam produkcije osnovnih poljščin. Zato je bilo z gospodarskega stališča potrebno izkoriščati tudi višje ležeče naravne pašni-

ke, ki v poletnem času lahko nudijo dovolj paše. Tako so zadostili povečani potrebi po krmi in obenem prihranili na travnikih ali poljih pridelano krmo za zimski čas, kar je omogočilo povečanje števila živine.

Ker je planinsko gospodarstvo sestavni del dolinskega gospodarstva so planine odvisne od agrarnih in sociálnih razmer v dolini. Proces deagrarnizacije, ki je zaradi naraščajočega pritiska industrije v gorska območja, zajel dotedaj pretežno agrarne predele, je prinesel spremembe tudi v planinskem gospodarstvu. Kot se je v dolini zmanjševalo število kmečkega prebivalstva in je s tem upažal pomen kmetijstva, ker se je prebivalstvo v želji po večjem zaslužku zaposlovalo v nekmetijskih dejavnostih, se je zmanjševal tudi pomen planinskega gospodarstva. Opuščanje planin je bilo posledica zmanjševanja obsega živinoreje v dolinskih območjih, kot tudi opuščanje obdelovalnih površin, ki se spreminjajo v travnike in pašnike zlasti v območju samotnih kmetij in manjših razloženih zaselkov. Povečanje travnih in pašnih površin v bližini naselij in kmetij omogoča pašo v dolinah, obenem pa daje možnost za povečanje proizvodnje krme, katere pomanjkanje je bilo eden izmed vzrokov za nastanek planin.

S tem procesom je povezana vedno manjša navezanost preostalih kmečkih gospodarstev na planinsko pašo, ki zato v poletnem času ne oddajajo več živine v planino temveč le del ali pa se ne udeležujejo skupne paše. Zato je v sedanjem času močno v ospredju proces opuščanja planin, zlasti v območjih vpliva večjih industrijskih centrov. Planinsko gospodarstvo ostaja pomembno le v območjih s sklenjeno poselitvijo in torej večjo gostoto kmečkega prebivalstva, ki poleti še vedno žene živino na pašo. Na Koroškem je število planin v upadanju, ki se ne kaže samo v opustitvi planinske paše, temveč tudi v stalnem zmanjševanju števila živine.

Eden od vzrokov za zmanjševanje pomena planinskega gospodarstva je tudi pomanjkanje delovne sile. Zmanjševanje števila osebja

na planinah je povezano z odhajanjem delovne sile v druge poklice, kar povzroča obenem tudi ostarevanje osebja. S tem je zmanjšana možnost za planinsko pašo, kar paša brez nadzorstva ne zanima živinorejcev v dolini, ki nočejo tvegati živine. Prav tako tudi gospodarji sami ne morejo poslati enega od članov družine past živino in zato živino raje obdrže doma. Danes na nekaj preostalih planinah z osebjem pasejo najeti delavci, ki se ne morejo zaposliti v zahtevnejših poklicih. Večina planin pa je brez osebja, vsaj tako kažejo podatki v izvedeni anketi. Le 7 planin od skupaj 80 kolikor jih je na s Slovenci poseljenem Koroškem ima tudi pastirja. Ti so po večini starejši moški nekvalificirani delavci brez poklica.

Poleg vseh navedenih vzrokov za opuščanje planin je eden tudi v možnosti za predelavo zadostne količine visoko kvalitetne krme na polju v dolini, ki omogoča modernizacijo živinoreje v smislu vzreje živine v modernih zaprtih hlevih. Tako organizirana živinorejska proizvodnja omogoča obenem tudi delno zaposlitev v nekmečkih poklicih, ki pomenijo za mnoga gospodinjstva pomemben vir dohodkov. Ob povečani proizvodnji krme na kmetiji, ki prinaša mnoge prednosti pri gospodarjenju, je bila opuščena vsakoletna paša na planini. Drugi vzrok, ki ga je prinesla deagrarizacija ter uvajanje sodobne kmetijske tehnologije pa je zmanjševanje števila živine, zlasti nekaterih vrst kot so ovce in konji, ki so preje zastopale del živine na planinah. Tako danes ostaja na planinah predvsem goveja živina in to jalova, ki ne pomeni posebne vrednosti za gospodarstvo. Mlečna živina, ki je preje tvorila glavino vsega staleža živine na planinah, ostaja v dolini zaradi povečanja potrošnje mleka, ki stalno narašča, zaradi rasti mestnega prebivalstva in pa sezonskega priliva turistov.

Vsi navedeni procesi, ki se odvijajo v planinskem gospodarstvu so torej le odraz gospodarskih gibanj v dolini. Deagrarizacija in zaposlovanje kmetov v nekmečkih poklicih, novi tehnološki postopki v živinorejo, pomanjkanje pastirjev in nezainteresira-

nosti privatnih zemljiških posestnikov ali državnih gozdar-
skih podjetij so vplivali na zmanjševanje števila živine in
postopno uklinjanje planin po 2. svet. vojni. Poleg vseh na-
vedenih elementov je zlasti prepoved paše s strani velepo-
sestnikov oz. drž. podjetij v slovenskem etničnem prostoru
na Koroškem, mogoče tolmačiti kot raznarodovalen ekonomski
pritisk na preostalo slovensko kmečko prebivalstvo, da bi si
poiskalo zaposlitev izven kmetije in opustilo vse pravice
do zemlje, ki mu pripada. Skupno je bilo po letu 1945 opu-
ščenih na našem zamejskem ozemlju v Avstriji 30 planin od
skupno znanih 80, medtem ko za 6 planin niso bili navedeni
podatki in jih lahko štejemo kot opuščeno ali pa da so v pro-
cesu opuščanja. Lahko ugotovimo, da je bil indeks spremembe
števila planin med letoma 1945 in 1976 I = 55,0, torej se
je število planin zmanjšalo skoraj za polovico. Po podatkih,
ki jih navaja Jordan (1945) v svoji študiji pa se je zmanj-
ševanje obsega planinskega pašništva začelo že pred 2. sve-
tovno vojno, saj za obdobje 1900-1945 opisuje 25 % zmanjšanje
števila planin. Proces opuščanja planinskega gospodarstva
je torej povezan s širjenjem industrializacije in deagrari-
zacije, ki je zajela tudi kraje ob vznožju Karavank in Kar-
nijskih Alp, ki so pašne površine uporabljale za planinsko
pašo.

IV. LOKACIJA PLANIN

Prostorska razporeditev planin v gorskem svetu zavisi od fizično geografskih in socialnogeografskih razmer, ki odločajo o pomenu in značaju planinstva. Med prirodnimi elementi sta za lokacijo planin najvažnejša morfologija površja v odvisnosti od geološke sestave gorstva in klimatski pogoji povezani z lego planine. Socialno geografski elementi in pogoji za razvoj planinskega gospodarstva pa so bili navedeni že v prejšnjem poglavju, vendar če naštejemo le najvažnejše so ti; prevlada kmečkega prebivalstva, obseg in usmeritev živinorejske proizvodnje ter pomanjkanje pašnih površin v bližini kmetij in naselij.

Za zamejsko področje v Avstriji sta značilni dve območji planin, ki se ločita predvsem po prirodnih pogojih in ugodnosti za planinsko pašništvo. Socialne razmere so zelo podobne, saj je vse obravnavano območje poseljeno s slovenskim prebivalstvom, ki je pod stalnim pritiskom urbanizacije ki se širi iz dveh večjih industrijskih centrov kot sta Celovec in Beljak. Socialnogeografske razmere torej pospešujejo opuščanje planin saj deagrarizacija s Slovenci poseljenega ozemlja napreduje in na ta način zmanjšuje pomen kmetijskega gospodarstva, katerega sestavni del še vedno predstavljajo planine.

Prvo planinsko območje predstavlja gorski svet Karnijskih Alp v katerem imajo svoje planine naselja iz spodnjega dela Ziljske doline, ki leže vzhodno od Šmožorja. Ta del Alp je zgrajen iz paleozojskih škrilavcev, ki tvorijo položne položaje z debelo preperelnsko odejo in bogato travno rušo, katera nudi dobre pogoje za planinsko (Jordan) pašništvo. Planine segajo do višine 1700 m, povprečna višina pa je 1500 m. Glede na ugodne naravne razmere in prevlado kmetijskega gospodarstva v dolini je to območje eno najmočnejših pašniških območij v slovenskem zamejstvu. Obenem pa je to tudi območje, ki ni doživljalo večjih sprememb v obsegu pašništva, tako v pogledu števila planin kot tudi staleža živine.

Drugo in obsežnejše območje planin predstavljajo Karavanke od doline Zilje na zahodu do doline Drave na vzhodu. Ta del Karavank je v preteklosti predstavljal območje poletne paše za ves južni del Celovške kotline, danes pa je paša omejena predvsem na naselja v vznožju Karavank v Rožu in Podjuni. Karavanke so po svojih prirodnih značilnostih manj ugodne za pašništvo. V osnovi je ta gorska veriga sestavljena kot Karnijske Alpe iz starejših kamenin, vrhovi pa so izdelani v apnencih in dolomitih. Taka sestava daje Karavankam visokogorski značaj, zlasti v srednjem in vzhodnem delu, vzhodno od Srednjega vrha, v katerem so planine potisnjene s slemen na pobočja. Pragtako predstavlja v tem delu Karavank veliko oviro za planinsko gospodarstvo tudi visok odstotek gozdov, ki zajema $2/3$ vseh površin. Za razvoj planin so zlasti pomembne površine travnikov in pašnikov, ki so v Karavankah sicer slabše zastopani, večji delež ima le zahodni del Karavank. Tako je za Koroški del Karavank značilna gozdna paša na krčevinah sredi gozdov, kjer prevladuje skoraj na vseh planinah. To nam potrjuje tudi izvedena anketa v kateri je bilo ugotovljeno sicer dokaj velik obseg planin, okrog travnih površin pa je kljub tem sorazmerno majhen.

Taka osnovna delitev planin oziroma planinskih območij je vezana predvsem na pokrajinske enote oz. zgradbene enote. Možna je tudi podrobnejša regionalizacija planin, ki pa zahteva najprej tipologijo planin. Tipologija planin je bila dosedaj delena na več različnih načinov. V preteklosti je odločal predvsem geografski položaj planin ali njena točna lokacija hidrav na slemenu, pobočju, sedlu, krnici ipd. Poleg tega so bile planine deljene glede na vegetacijske pasove in nadmorsko višino v predplanine, gozdne planine in "prave" planine nad gozdno mejo. Vzporedno s tipologijo osnovano na prirodnih elementih gorskega prostora, so avtorji uporabljali tudi gospodarskih hotenj za določevanje tipov planin, katere se glede na vrsto živine deli na mlečno, brez mlečno ali jalove, ki so bile mešane glede na vrsto živine in poleg teh ovčje planine, katere so

smatrali za čiste planine. Ločeno od vseh omenjenih klasifikacij se je obravnavala tudi delitev planin po lastništvu.

V zadnji študiji (Vojvoda, Tončič 1975) sta avtorja uporabila točkovno valorizacijo kmetijskega in turističnega gospodarstva kot osnovo za klasifikacijo planin. Ta pristop pomeni korak dalje, saj združuje vse preje navedene elemente v funkcijsko povezano celoto, ki ima neko določeno vrednost za posamezno vrsto gospodarstva. Tak način je tudi najbolj primeren v sedanjem položaju funkcijske preobrazbe planinskega gospodarstva, ko se vedno bolj opušča pašna funkcija, katero nadomešča turistično rekreacijska.

Ker je razvoj na planinah našega zamejstva v Avstriji zelo podoben procesom v Julijskih Alpah in na jugoslovanski strani Karavank smo se odločili za podoben poizkus klasifikacije planin, ki pa bo prikazan na koncu študije, kot sinteza vseh prirodnih in družbeno-ekonomskih elementov ki odločajo o bodočem razvoju planinskega gospodarstva v slovenskem zamejstvu v Avstriji. Da bi lahko vsaj osnovne karakteristike položaja planin na Koroškem, katere lahko regionalno ločimo na planine, na Karnijskih Alpah in planine na Karavankah, bomo ločili planine po višinskih pasovih in gospodarski usmerjenosti.

Glede na višino in prirodno-vegetacijski pas ločimo, kot omenja Vojvoda, predplanine ob spodnji meji gozda na robu dolin, gozdne planine na območju gozdnega pasu predvsem na večjih krčevinah ter prave planine nad zgornjo mejo gozda v območju alpskih pašnikov. Prirodne značilnosti posameznih pasov do neke mere že opredeljujejo tudi gospodarsko usmeritev planin v posameznem pasu. Tako so predplanine, ki leže na območjih, kjer je človek za pridobitev kmetijskih površin izkrčil gozd predvsem pomembne za zgodnjo pomladansko pašo goveje živine. V tem pasu so klimatske razmere ugodnejše, daljša je vegetacijska doba, katere zgodnejši začetek omogoča že prvo spomla-

dansko pašo. Gozdne planine, ki leže v območju gozdov, zlasti iglastih so omejene na krčevino, naravne ali povzročene s sečnjo. Značilne so za ves del koroških Karavank, ki so močno gozdnate, nad gozdno mejo pa na strmih alpskih pobočjih ni možnosti za planinsko pašo. Gozdne planine v sedanjem času vedno bolj ustrezajo temu imenu, saj zaradi zmanjševanja števila živine in opuščanje pašništva prihaja do močnejšega razraščanja preje izkrčenih površin. V Karnijski Alpah pa je zaradi ugodne geol. zgradbe in morfologijo površja, ki je primerno za planinsko gospodarstvo, pas gozda močno izkrčen. Tako je prihajalo do povezovanja med posameznimi planinami, ko se je izkrčil vmesen pas gozdov. Prave planine kot imenujemo planine nad višinsko gozdno mejo obsegajo planinski svet gorskih pašnikov. V Karavankah na Koroškem je ta del sicer skromnejši po obsegu in se razširi šele v njihovem najzahodnejšem delu kjer v slemenih prevladajo starejše kamenine, ki tvorijo položnejša pobočja h gozdnim planinam. V Karnijskih Alpah se nadaljuje geol. zgradba podobna tisti v zahodnem delu Karavank in torej omogoča razvoj planinskega gospodarstva tudi v najvišjih slemenih in pobočjih, ki so položnejša in zaradi debele preperline, ki je bogata z travno rušo tudi primerna za planinsko pašo.

Velika večina planin našega zamejstva v Avstriji spada med gozdne planine, ki leže v višini od 1000 do 1500 metrov. Največ planin leži v tem pasu v osrednjem delu Karavank, kjer se pričinja v slemenih visokogorski značaj Karavank, vrhovi izdelani v apnenem pa ne nudijo pogojev za pašo. Poleg tega vpliva geol. zgradba višjih predelov na oskrbo z vodo, medtem ko nižje planine leže na vododržnih skladih in nimajo problemov z vodo. V zahodnem in vzhodnem delu Karavank pa prevladajo prave planine, ki so najbolj zastopana kategorija tudi v Karnijskih Alpah. Med predplanine ne moremo šteti večjega števila planin na Koroškem, le redke namreč leže pod višino 1000 m, do katere še segajo kmetijska zemljišča, med katerimi bi lahko opuščene travnike upoštevali tudi kot potencialne predplanine ali kot vaške pašnike.

V. SPREMINJANJE ŠTEVILA IN OBSEGA PLANIN.

Procese spreminjanja agrarne pokrajine v industrijsko in urbanizirano je spremljalo zmanjševanje pomena kmetijske proizvodnje. Tako je v alpskem svetu sprva močno upadel pomen živinoreje, kar je povzročilo tudi hitro zmanjševanje števila planin. Še posebno je bil ta proces močan v petdesetih in šestdesetih letih, ko je industrializacija na veliko odvzemala številno delovno silo kmetijstvu v tem gorskem prostoru. V izjemnih območjih industrijskih centrov Koroške kot sta Celovec in Beljak so se oblikovala v sezonsko poseljenem območju planinskega pašništva območje, v katerih je po 2. svetovni vojni število planin izrazito upadlo. To je predvsem zahodni in srednji del Karavank, na katerem so bile planine v lasti vasi v dolini ob Baškem jezeru in v Rožu, ki spadajo v vplivno območje preje omenjenih centrov.

Vendar industrializacija ni edini vzrok za preusmeritev gospodarstva na Koroškem. Ugodne prirodne možnosti, jezera in gorski svet, so omogočili izredno hiter in močan razvoj turizma. To je pomenilo funkcijsko preobrazbo pokrajine, zlasti vasi, v katerih so se kmetje vsaj sezonsko usmerili v turistično dejavnost. Ob tej spremembi je bil opuščen stari način kmečkega gospodarjenja, saj je zahteval angažiranost vseh članov gospodinjstva. S tem je prišlo tudi do opuščanja živinoreje. Živino so pričeli gojiti v hlevih, da so lahko na mestu zagotovili zadostno količino mleka, katerega potrošnja se je z naraščanjem urbanizacije in turističnega prometa neprestano povečevala. Tako je prišlo do opuščanja planinskega pašništva in prepuščanja planin zaraščanju. Le na nekaj planinah so zato možni še posegi v planinski svet, ki bi lahko nudil ponekod prav ugodne možnosti za razvoj zimskega turizma. Osnovni vir za določitev števila planin v zamejstvu na Koroškem je bila Jordanova študija (iz leta 1945). Na podlagi objavljene karte, ki je prikazovala stanje planin v l. 1945 smo ugotovili število planin v Karnijskih Alpah in Karavankah. Po preverjanju na topografskih kartah smo prišli do zaključka, da v tem planinskem območju Koroške obstoji 80 znakov

za planine. To število navaja tudi Jordan, ki ugotavlja že tudi spremembe v številu planin pred letom 1945. Do leta 1945 je bilo opuščeni 7 planin, vse v območju Karavank in to največ v osrednjem delu, kot so bile planine Ovščica, Peručova, Plesnovčeva, Močnikova in Belcarica. Največje zmanjšanje v številu planin je bilo v naslednjih 20 letih med 1945 1966, ko je Koroška doživljala najmočnejši gospodarski razvoj. Na posledice hitrih sprememb v gospodarski usmeritvi kaže 22 opuščeni planin na vsem pašnem območju Karavank. Skoraj polovica teh planin je bila v zahodnih Karavankah, njihovo propadanje je bilo torej povezano z razvojem urbanizacije v okolici Beljaka. Proces opuščanja planinske paše se nadaljuje, v zadnjih desetih letih je bilo med 1966 in 1976 opuščeni še nadaljnjih 9 planin. Skupaj opuščeni planin v povojnem času je dosedaj 38 in predstavljajo 37,5 % nekdanjega planinskega potenciala slovenskega zamejstva na Koroškem. Z anketo, ki je v letu 1976 zajela vse planine na Koroškem smo ugotovili, da je aktivnih le 44 planin, na 32 planinah ne pasejo več, za 6 planin pa niso bili zbrani podatki.

Zadruž.	Privat.	Ostalo	U k i n j e n e			Sumar
			Zadruž.	Privat.	Ostalo	
1	12			6		
3	11		3	4		po last-
5	8	1	1	4	1	ništvu
7	3	5	1	2	4	
11	1	2	4			
30	35	8	9	16	5	30
			30 %	45,7	62,5	

Poleg zmanjšanja števila aktivnih planin se zmanjšuje tudi površina pašnega sveta v Karavankah. Za vse opuščene planine je bilo z anketo ugotovljeno, da so prepuščene zaraščanju z gozdom. V preteklosti, ko je bilo planinsko gospodarstvo še

pomemben sestavni del kmečkega prebivalstva so kmetje skrbeli za planine tako, da so redno čistili planine in jih v nekaterih primerih tudi gnojili. Očistili so jih kamenja in grmovja, ki je jemalo pašne površine. Ob zmanjšanju števila živine in pomanjkanju planinskega osebja so se planine začele zaraščati, kar je v določenem smislu tudi pospeševalo opuščanje planin. Zaraščanje planin je bilo toliko bolj pospešeno zaradi samega položaja planin, ki večinoma leže v gozdnem pasu. To pa pomeni obenem spremembo prirodnih pogojev za planinsko pašništvo, katerih poslabšanje je povzročil ekonomski razvoj, ki je s tem onemogočil nadaljnji obstoj planinskega gospodarstva. Danes je pomen teh sprememb manjši, ker se funkcija planin prenaša v rekreacijsko - turistično funkcijo. Za razvoj turizma predvsem zimskega so travne površine sicer pomembne, vendar ob posebnih posestnih razmerah ne omogočajo funkcijske preobrazbe. Tako sprememba prirodnih pogojev ne pomeni glavne ovire za razvoj turistične dejavnosti.

Podatki o obsegu planinskih pašnikov so zelo relativni ker so zbrani na različne načine. V. Paschingu v Kärntner Heimatlasu navaja za leto 1948 naslednje odstotke planin od obč. površin. V vseh občinah v Karavankah je bil ta odstotek manjši od 10 % občinske površine, le v Karnijskih Alpah je v nekaterih primerih presegel 25 %. Točnih podatkov o površini planin niso zbirali kasnejši avtorji. Z anketo, ki smo jo izvedli v letu 1976 smo dobili v skupnem seštevku površine vseh delujočih planin v zamejstvu vrednost 5334 ha. Podatek je le okvirni saj so ponekod k planinam šteti vsi gozdovi, v drugih primerih pa so navedene le travne površine.

Po podatkih, ki smo jih zbrali so planine v Karavankah manjše po obsegu zaradi že omenjenih prirodnih značilnosti, medtem ko so planine v Karnijskih Alpah obsežnejše in dosegaajo tudi velikost nad 300 ha. Sicer prevladujejo v planinskem gospodarstvu našega zamejstva planine v velikostih od 1 do 60 ha

saj v to kategorijo spada 46 planin. Planine s površino med 61 in 175 ha je 16, 7 planin od 69 za katere smo mogli dobiti podatke o površini pa je večjih od 200 ha. Glede na obseg planin ne moremo točneje ločevati posameznih predelov v Karavankah kot bi sicer lahko glede na zgostitve planin v zahodnem, osrednjem in vzhodnem delu. V posameznih predelih Karavank so planine zelo različnih velikosti, ki je odvisna tako od naravnih razmer kot gospodarske usmerjenosti vasi v vznožju kot tudi od lastništva planin.

ha	last.	zasebna	zadruž.	držav.	ostalo	skupaj po velikosti
0 - 20		2	17	5	1	25
21 - 60		5	9	7	-	21
61 - 100		2	2	3	1	8
101- 175		3	2	3	-	8
176- 250		-	2	-	-	2
nad 250		3	2	-	-	5

Skupaj po

<u>lastništvu</u>	<u>15</u>	<u>34</u>	<u>18</u>	<u>2</u>	<u>69</u>
-------------------	-----------	-----------	-----------	----------	-----------

V vzhodnem delu Karavank, ki obsega 23 planin od planine Rišperk na vzhodu do Javornikove planine na zahodu je velikost planin zelo različna, čeprav so skoraj vse planine v zasebni lasti in bi bilo pričakovati manjšo raznolikost. Največja po površini je planina Belcarica, ki obsega 200 ha pašnih površin, ostale večje planine so še Roblekova s 150 ha, Penčeva s 130 ha in Završka, Marovčeva ter Veška s po 100 ha. Od teh so Roblekova, Penčeva in Završka planina že opuščene. K večjim planinam prištevamo tudi Jagovčovo planino s 60 ha pašnih površin. Vse ostale planine so manjše in ne presežejo velikosti 30 ha, katero dosežejo planine Javornik, Obirska in planina Luže.

Za osrednji del Karavank nad Borovljami je značilna prevlada državne posesti, ki ima v svoji lasti površine večjega obsega. Najvišjo kategorijo doseže Mačenska planina, ki obsega 240 ha. Druge planine v tem delu Karavank ne presegajo površine nad 100 ha, izjema je le še Lokovnikova planina s površino 120 ha. Od 100 do 60 ha obsegajo planine Malejeva, Dovjekova, Kropivniška, Majerjeva, Žerjavova in Ográzova. Štiri planine v tem delu Karavank padejo v drugo kategorijo s površino od 21 do 59 ha, to so Koška planina, Mlečnikova, Tepejeva, Tomaževa planina in planina Vršič. Od skupno 24 planin je 10 planin manjših od 21 ha.

Podobna raznolikost kot v vzhodnem in srednjem delu je tudi v zahodnem delu Karavank. Planine so po površini zelo različne saj zavzemajo razpon od 6 do 350 ha, 6 planin je večjih po površini od 140 ha med temi so planina Panir, Maloška planina, Zagoriška in Radenska planina, največjo planino pa tvorita dve planini Ovščica in Kladje s skupno površino 350 ha. V kategorijo planin s površino nad 60 do 100 ha spadajo naslednje planine: Borovščica, Jepica, Trupejeva. Ostale planine so manjše, po obsegu, vendar še edine aktivne v tem delu poleg nekaterih največjih. Med te planine sodijo planine Mušenik, Bleščeča, Blekova in Ojcova. Že v prejšnjem poglavju smo omenili, da je v tem predelu Karavank veliko število opuščениh planin in sicer 12 ali polovica vseh nekdanj obstoječih planin.

Posebno območje tvori v planinskem gospodarstvu nasploh kot tudi glede površine planin območje Karnijskih Alp. Poprečna velikost planin za to območje je sicer 198,6 ha, vendar kar tri planine - (Dolška, Poludnik, Brška) od skupno 6 planin spadajo v najvišjo kategorijo z več kot 250 ha površine. Tudi preostale tri planine Gorjanska, Zahomška in Bistriška niso majhne po obsegu saj merijo 60, 100 in 80 ha. Izredna velikost planin je v tem delu zamejstva povezana s posebno strukturo, saj so vse planine v združni lasti in torej večja zaokrožena posest izhaja iz skupne vaške posesti. K obsežnim pašnim površinam je pripomogla tudi naravna primernost severnega dela

Karnijskih Alp za planinsko pašništvo.

Spremembe v obsegu planinskih pašnikov lahko primerjamo s podatki, ki jih navaja V. Paschiger (v Kärntner Heimatatlasu) za leto 1952. Podatki so navedeni po občinah in kažejo, da je bil obseg planinskega gospodarstva nekdanj bistveno večji, saj so bile povprečne površine večje. V občini Šmohor je bila tistega leta povprečna velikost planin 379 ha, občini Beljak 62 ha, občini Rožek 445 ha, občini Borovlje 115 ha, občini Železna kapla 157 ha in občina Pliberk 336 ha. Izgleda, da je bilo v tistem času planinsko gospodarstvo še pomembno, ker to obdobje smatramo za začetek spreminjanja usmeritve gospodarstva. Kakšna pa je bila dejanska površina pašnega sveta v zamejstvu pa žal ni bilo mogoče ugotoviti zaradi pomanjkanja podatkov.

VI. LASTNIŠTVO PLANIN

Na Koroškem so lastniške razmere glede kmetijskih zemljišč, med katere spadajo tudi planine, specifične saj nanje vpliva poleg socialnega tudi nacionalno poreklo lastnika. Za razvoj planinskega gospodarstva so lastniške razmere odločilnega pomena, saj lastnik odloča ali se bo na planini paslo ali ne.

Osnovna poteza v lastništvu planin je prevlada privatne oz. dominikalne posesti. V večini primerov so lastniki veliki kmetje, še vedno pa so nekatere planine v grofovski lasti. Na teh planinah so imeli ali pa še imajo servitutne pravice kmetje iz sosednih planin v lasti zasebnih kmetov. Servitut ali služnostna pravica pomeni, da lahko kmetje pasejo svojo živino na površinah v tuji lasti. Ob tem lastninskem razmerju je mnogokrat prihajalo do sporov med kmeti in gozdarji, zaradi splošno gospodarskih interesov. Velikokrat se je v preteklosti dominikalna posest širila na servitutne planine in zasegla dotedaj kmečko posest, tako da so se kmetje iz servitutnih upravičencev spremenili v najemnike. Neobremenjene planine so bile v preteklosti večinoma oddane v najem bodisi kmetijskim zadrugam ali privatnikom.

Po podatkih, ki jih navaja Jordan v svoji študiji, je bila na Koroškem večina površine planin v dominikalni lasti posameznih grofov. Predvsem so bili to vsi višji deli Karavank oz. ves planinski areal. Le v vzhodnem delu je večji del planin zavzemala kmečka privatna posest. V vsem ostalem delu so bile planine v kmečki lasti samo otoki sredi dominikalne posesti, ki so imele servitutno pravico na večini dominikalnih planin. Take planine so bile naslednje: Jepica, Panir, Tomaževa, Mečižova, Packova, Tepeljeva, Koška, Dovjakova, Grosova, Malejeva, Hirsova, Kropivniška, Ravenska, Mrzli log, Kobnikova, Završka, Javornik, Strahova, Čevhova in druge.

Ker je v dolinah sklenjena naseljenost tej odgovarjajo skupne planine, samotni naseljenosti pa privatne. Zato nastopajo kmečke planine predvsem v vzhodnem delu Karavank, v celodnev- nem delu pa povsod tam, kjer so nad dolinskimi vasmi v notra- njost pomaknjene samotne kmetije. (Jordan) Za leto 1945 nava- ja Jordan na Koroškem naslednje privatne kmečke planine - Pridol, Trupejeva, Zamornikova, Bleščeča, Ogrizova, Žerjavova, Lokovni- kova, Mlečnikova, Jagovčeva, Peručeva, Pristovška, Roblekova pla- nina.

Po podatkih naše ankete je bilo v letu 1976 nekaj več planin v zasebni lasti kmetov, vendar niso bile povsem iste kot pred tridesetimi leti; to so bile naslednje planine: Ojčeva, Pridol, Maloška, Bleščeča, Plavčeva, Ogrizova, Vršič, Hirsova, Peručeva, in Blajsova.

Dominikalno posest grofovskih družin je leta 1976 zavzemala 17 planin na Koroškem, od tega jih je bilo 10 obremenjenih s servituti zasebnih kmetov ali vaških skupnosti, to so bile pla- nine Javornik, Kobovnikova, Mrzli log, Grosova, Ravenska, Male- jeva, Mlečnikova, Ovščica, Kladje in Borovščica. Ostale domi- nikalne planine pa so bile naslednje - Rišperk, Šenkova, Šefna- rica, Grabštajnska, Završka, Tomaževa in Rdečica. Dominikalne planine v vzhodnem delu Karavank so v lasti družin Ogrsini- Rosenberg in Thurn, v osrednjem delu v lasti družine Maresch- Hollenberg in v zahodnem delu v lasti družine Lichtenstein.

Poleg privatnega lastništva planin se kot ena starejših oblik ohranja zadružna lastnina oziroma nekdanj srenjska posest pla- nin. Te planine so sicer lahko v privatni lasti pa ima vaška skupnost na njih servitut. Tako je bilo leta 1945 po Jordanovih podatkih 12 srenjskih planin - Pridol, Trupejeva, Zamo- nikova, Bleščeča, Ogrizova, Žerjavova, Lokovnikova, Mlečnikova, Peru- čeva, Jagovčeva, Pristovška in Roblekova.

Položaj je bil v letu 1976 drugačen. Ugotovljeno je bilo, da so bile nekatere planine v Karavankah in Karnijskih Alpah tudi

dejansko v lasti zadrug ali vaških skupnosti. Teh planin je bilo po številu 17 in sicer: Ojstrovica, Križe, Vrška, Mačerska, Mušenik, Podgorska, Rožca, Blekova, Radenska, Rikarska, Soška, Gorjanska, Zahomška, Bistriška, Dolška, Poludnik in Brška. Poleg teh so imele zadruge še vedno servitutne pravice na nekaterih dominikalnih planinah kot npr. Obirska, Javornik, Kobovnikova, Mrkli log. Na ostalih dominikalnih planinah pa imajo servitut skupine dveh oziroma več kmetov.

Po posameznih pašnih območjih je bila številčno izražena lastniška struktura v letu 1976 naslednja. V vzhodnem delu Karavank je bilo od 23 planin 18 ali 78,2 % v privatni lasti. Dominikalnih planin je bilo 6 ali 26 % in le ena je bila obremenjena s servitutom. Zadružno last so predstavljale tri planine (13 %), dve planini pa sta bili last tovarne. Osrednji del Karavank obsega prav tako 23 planin, lastništvo pa kaže naslednja struktura. V privatni lasti je bilo 10 planin ali 43,4 %, od tega so samo 3 planine v lasti zasebnih kmetov. Od 7 dominikalnih planin jih je 6 obremenjenih s servitutom. Ostale planine so v državni lasti ustanove Voigt - Forstverwaltung, ki je verjetno nasledila posest grofov Voigtov, teh planin je bilo 13 oziroma 56,6 %, polovica od njih pa je bila obremenjena s servituti. V zahodnem delu Karavank je bila lastniška struktura najbolj raznolika. Od skupaj 22 planin jih je bilo 9 ali 40,9 % v privatni lasti, 4 od njih so bile dominikalne planine (44,4%). Zadružne planine je bilo 7 (31,8%), preostalih 6 planin (27,2 %) je bilo v državni lasti podjetij Staatsforste in Bundesforste.

V pašnem območju Karnijskih Alp je bilo vseh šest planin v zadružni lasti dolinskih vasi ob Zilji.

Skupno je bilo v območju planinskega gospodarstva v Zamejstvu na Koroškem od 73 planin za katere so bili razpoložljivi ustrezni podatki 37 planin v privatni lasti (50,6 %), 17 planin v lasti vaških zadrug (23,2 %) in 19. planin v lasti državnih podjetij (26,0 %). Od planin v privatni lasti jih je bilo 17

dominikalnih (45,9 %) ali skoraj polovica, kar kaže na prevlado te vrste posesti na Koroškem. Servitutne pravice so imeli kmetje in vaške skupnosti na 13 planin ali (35,1 %) vseh planin v privatni lasti.

VII. SPREMEMBE V ŠTEVILU ŽIVINE PO LETU 1966.

Zmanjševanje števila živine, ki se vsako leto žene na visokogorske pašnike je vzrok za opuščanje planin in obenem osnovni pokazatelj tega procesa. Kot so se opuščale planine, se je tudi zmanjševalo število živine. Vendar je bilo upadanje števila živine močnejše in hitrejše kot pa proces opuščanja planin. Podatki, katere navaja Jordan (45) za leto 1938 kažejo, da je takrat delovalo 57 planin na katerih so v tistem letu prepasli 6899 glav živine. To število je seveda absolutno število živine, ki je bilo v tistem letu gnano na pašo.

Če na enak način izračunamo število živine za leti 1966 in 1976 po podatkih dobljenih v anketi, dobimo naslednje vrednosti. Leta 1966 se je na planinskih pašnikih na Koroškem paslo še 2843 glav živine. Indeks spremembe med 1938 in 1966 je torej 50,0 kar pomeni, da se je število živine v 30 letih skrčilo na polovico. V zadnjih desetih letih po letu 1966 pa se je število živine na planinah še nadalje zmanjšalo. Leta 1976 se je v poletnem času na planinah Koroške prepaslo samo 1925 glav živine, kar je za 30 % manj kot pred desetimi leti; indeks spremembe 1966-1976 je 70,0.

Podatki za zamejsko planinsko gospodarstvo na Koroškem kažejo stalno zmanjševanje živine. Proces opuščanja planin je vedno močnejši, kar nam kaže indeks zmanjševanja števila živine. Med tem, ko se je v tridesetih letih število živine zmanjšalo za polovico oziroma za 50 % se je v zadnjih desetih letih zmanjšalo kar za tretjino ali 30 %. To pomeni, da se proces pospešuje, zaradi funkcijske spremembe planinskega gospodarstva.

Primerjavo tega procesa po posameznih območjih planinskega gospodarstva v slovenskem zamejstvu na Koroškem lahko prikažemo samo za zadnje desetletno obdobje, za katerega razpolagamo z ustreznimi podatki.

Pri pregledu gibanja števila živine na planinah po posameznih območjih smo ugotovili, da v posameznem prihaja do odstopanj od skupnega trenda zmanjševanja števila živine. Obravnavamo območje visokogorskega sveta našega zamejstva smo že preje razdelili na štiri enote z ozirom na koncentracijo planin in njihovo lastništvo ter prirodne razmere. To so vzhodni del Karavank s planinami v območju Obirja in Pece, osrednji del nad Borovljami in zahodni del Karavank z Gobčo do doline Zilje ter del Karnijskih Alp v slovenskem zamejskem območju.

Vzhodni del Karavank je po številu živine iz leta 1976 na tretjem mestu s 389 glavami živine. Preddesetimi leti je to območje prepaslo 25 % več živine ali 521 glav. (Indeks 1966-1976 575) Če isto območje ovrednotimo po principu GVŽ dobimo naslednje vrednosti; za leto 1966 436 GVŽ in za leto 1976 371,5 GVŽ (indeks = 81,0). Ta podatek je pomembnejši, ker omogoča kasnejšo primerjavo strukturnih sprememb v številu pašne živine.

Osrednji del Karavank zaseda drugo mesto po absolutnem številu živine. Leta 1966 je prepaslo to območje 746 glav živine, leta 1976 pa 35 % manj ali 482 glav živine. Zmanjševanje je treba pripisati predvsem opuščanju ovčjereje kot tudi govedoreje. V GVŽ gledano je bilo stanje leta 1976 294 GVŽ, pred 10 leti pa 368 GVŽ.

Zahodni del Karavank predstavlja edino izjemo v celotnem območju planinskega gospodarstva na južnem Koroškem. Samo v tem delu Karavank je v zadnjih desetih letih število živine poraslo in sicer za 10 %. Vzroki za pozitiven premik verjetno niso v obujanju pašništva, saj se je povečalo predvsem število ovac in pa konj, ki ne predstavljajo važnejšega elementa kmečkega gospodarstva.

Skupno število živine^{je} leta 1966 predstavljalo 266 glav, leta 1976 pa 30 glav več ali 296 glav živine. (indeks 1966-1976=110,0).

Ta neznatna sprememba je lahko tudi odraz trenutnih gibanj v živinoreji, ker sta podatka mejni vrednosti daljšega razdobja, za katerega pa trenda ne poznamo. V številu GVŽ gledano je imelo to območje leta 1966 196.5 GVŽ, leta 1976 pa 216.2 GVŽ.

Najpomembnejše območje planinskega pašništva v slovenskem zamejstvu na Koroškem so Karnijske Alpe. Vzroki za to so v primarnih naravnih razmerah, sklenjeni poselitvi v doline in večjem odstotku kmečkega prebivalstva. Samo v tem delu ni bilo sprememb v številu delujočih planin, njihovo število je enako kot prva leta po vojni. Spremembe v načinu in usmerjenosti gospodarstva v Ziljski dolini pa so vseeno posegle tudi v gorski svet planin. Zmanjšalo se je število živine, ki jo še pasejo v planini. Leta 1966 se je na planinah v tem območju paslo skupno 1362 glav živine, deset let kasneje še 908 glav. Padec je bil tudi tu precej očitex saj je znašal 32 %, torej dobro tretjino. Kot v zahodnem delu Karavank je tudi v Karnijskih Alpah povzročilo tako močno zmanjšanje opuščanja konjereje in ovčje-reje. Zato tudi razlika v indeksu za absolutno število (I 1966-76 = 67.0) in število GVŽ (I 1966-76 = 76.0), ker je zmanjšanje ovčje in konjske črede zajelo preko 350 glav živine. Število GVŽ je bilo na planinah Karnijskih Alp v letu 1966 1105.5 GVŽ, leta 1976 pa še 837.5 GVŽ.

VIII STRUKTURA ŽIVINSKE ČREDE NA PLANINAH V LETU 1976

Opuščanje planinske paše se poleg zmanjševanja števila živine odraža tudi v spremembi strukture živine, ki jo še ženejo na pašo. Kot smo omenili že v uvodu, ločimo v gospodarskem smislu planine glede na vrsto živine. Delimo jih v mlečne in nemlečne oz. jalovne planine, mešane planine in ovčje planine, ki pa so tudi lahko mešane oziroma nemlečne. O vrsti živine ter gospodarski usmeritvi planin odločajo predvsem ekonomski-socialni elementi. Med temi je pomembna usmeritev živinorejske proizvodnje ter njena tehnologija in pomanjkanje planinskega osebja. Zlasti slednje je pomembno za zmanjševanje obsega mlečnih planin. Mlečna živina namreč zahteva veliko več dela, ker ji mora pastir dnevno izbirati pašo, jo pomolsti in spraviti v ograde. Vse to delo pri jalovni živini odpade, pravtako je pastir nepotreben na ovčjih planinah, ker se ovce lahko pasejo brez nadzorstva. Danes je zato vedno manj mlečnih planin in na planinsko pašo ženejo le jalovno živino, katero puščajo na planini in le enkrat tedensko eden od lastnikov pregleda čredo.

Planine torej ločimo po prevladujoči vrsti živine. Na Koroškem je to v večini primerov goved, ki se pase na vseh planinah, čeprav so sicer to mešane planine. Poleg govedi se na teh planinah pasejo še ovce in v območju Karnijskih Alp tudi konji.

Na Koroškem pašniškem območju najdemo pet tipov planin glede na zastopane vrste živine. Če si pogledamo njihovo razporeditev po posameznih planinskih območjih, vidimo da vrsta živine na planini ustreza naravnim razmeram in pa stopnji razvoja kmetijstva.

Tip planin glede na strukturo živine v letu 1976

območje	goved	goved ovac	goved konji	goved, ovce, konji	ovce	skupaj
Vzhod. Karav.	12 75,0	2 12,5	2	-	-	16
osred. Karav.	6 42,8	4 28,6	2 14,3	-	2 14,3	14
zahod. Karav.	4 40,0	4 40,0	1 10,0	1 10,0	-	10
Karnijske Alpe	-	-	3 50,0	3 50,0	-	6
Skupaj	22	10	8	4	2	46

Od skupaj 46 aktivnih planin je bilo leta 1976 čistih planin 24 ali 52,2 %, od tega je bilo 22 planin samo z govejo živino in dve ovčji planini. Ostalih 22 planin pa je pripadalo mešanemu tipu planin. Največ je bilo planin z govejo živino ter ovci in to 45,4 %, kombinacija goveda in konj je zajela 36,3 % mešanih planin, 18,1 % pa je bilo mešanih planin z vsemi tremi vrstami živine.

Po posameznih planinskih območjih je položaj naslednji. V vzhodnem delu Karavank je 16 aktivnih planin, od tega je 75 % čistih z govejo živino, 12,5 % je planin, kjer se pasejo goveda in ovce, 12,5 % pa je planin z govedom in konji. Planine z govejo živino v tem planinskem območju predstavljajo 54,5 % vseh čistih govejih planin na Koroškem. Osrednji del Karavank ima 57,1 % čistih planin od tega 6 planin ali 42,8 % z govejo živino, 14,3 % pa predstavljajo edini ovčji planini na Koroškem Hirsova in Koprivniška. Kombinacija goveda in ovac zajema 28,6 % planin v tem območju, planin z govedom in konji pa je 14,3 %. Planinsko območje zahodnega dela Karavank ima 10 aktivnih planin, od katerih je 40 % čistih z govejo živino, 40 % mešanih z govedom in

ovcami, po 10 % pa mešanih planin z govedom in konji ter ov-
cami. Planinsko gospodarstvo Karnijskih Alp tvori 6 aktivnih
planin, vse spadajo v mešani tip. Značilno je veliko število
konj na teh planinah, tako da imamo 30 % planin z govedom in
konji, 50 % pa mešanih planin z vsemi tremu vrstami živine.

Podrobnejšo podobo o strukturi živine in spremembah v staležu
živine po posameznih planinskih območjih nam pokaže naslednja
tabela, ki prikazuje število živine v glavah velike živine (GVŽ)
za leti 1966 in 1976.

Število glav velike živine (GVŽ) v letih 1966 in 1976 na pla-
ninah Avstrijsko-Koroške

planinsko območje	govedo	%	konji	%	ovce	%	GVŽ	Indeks	
Vzhod.									
Karav.	1966	425	97,5	1,5	0,3	9,5	2,2	436,0	81,0
	1976	338	96,2	9,0	0,4	4,5	2,7	351,5	
Osred.									
Karav.	1966	326	88,6	-	-	42,0	11,4	368,0	80,0
	1976	270	91,8	3,0	1,0	21,0	7,1	294,0	
Zah.									
Karav.	1966	181	92,1	7,5	3,8	8,0	4,1	196,5	110,1
	1976	184	85,1	22,5	10,4	9,7	4,5	216,2	
Karnij- Alpe									
	1966	727	65,8	337,5	30,5	41,0	3,7	1105,5	76,0
	1976	727	86,8	99,0	11,8	11,5	1,4	837,5	
Skupaj									
	1966	1659	78,7	346,5	16,45	100,5	4,8	2106,0	
	1976	1519	89,4	133,5	7,8	46,7	2,7	1699,2	

Struktura črede v planinskem gospodarstvu se je v zadnjih/letih
desetih močno spremenila v korist goveje živine. Leta 1966 je bila pla-
nina še vedno pomembna za pašo konj, ko pa je ta vrsta živine

zgubila mesto v kmečkem gospodarstvu, si je zmanjšalo njihovo število tudi na planinah z sicer večjim številom konj. Povečanje števila konj na planinah v območju zahodnega dela Karavank je verjetno le posledica uporabe sodobne mehanizacije v kmetijstvu, konje ne rabijo več kot delovno silo in jih zato preko poletja pošiljajo na planino. Prav tako je upadel pomen ovčarstva kot proizvajalca surovin za tekstilno industrijo in je s tem povezano zmanjšanje števila ovac.

Tako je ob zmanjšanju števila celotne črede, kljub upadanju števila govedi, njen delež v skupnem številu narastel za 10,3%. Goved predstavlja danes 9/10 vsega živinskega fonda na planinah. Točnih podatkov o vrsti goveje živine, bodisi da so to krave, voli ali teleta nismo mogli zbrati za vse planine in zato ne navajamo številčnih podatkov. Iz ugotovljenih podatkov pa lahko sklepamo, da približno 70 % goveje živine na planinah še vedno predstavljajo krave, njihovo število pa je v primerjavi z pomenom planinskega pašništva v preteklosti neznatna.

IX. IZKORIŠČENOST TRAVNE RUŠE

Število živine izraženo v GVŽ v razmerju do travne površine posamezne planine uporabljamo za prikaz izkoriščenosti planinskega areala. Koeficient nam pokaže obremenjenost pašnih površin.

Pri tem se pojavlja vprašanje relativnosti rezultatov ob uporabi te metode na planinah v zamejstvu. Za te planine je namreč v večjem delu Karavank značilno, da so močno zaraščene ali pa so tudi locirane na manjših krčevinah oz. čistinah v gozdu samem. Prevladujejo torej tudi gozdne planine, kjer določen odstotek površine zavzemajo tudi drevesa s podrastjo. Poleg tega moramo računati s skalnatostjo pašnikov, ki je značilna za alpski gorski svet. Zato prikazan koeficient izkoriščenosti travne ruše ni stvaren pokazatelj in lahko služi samo kot podatek o medsebojni odvisnosti števila živine na planinah in razpoložljive pašne površine.

Po podatkih s katerimi razpolagajo agronomi je potreben 1 hektar pašne površine, da prepase eno govedo oziroma 1 glavo velike živine v času poletne paše. Seveda je ta podatek poprečna vrednost, od katere so možna odstopanja zaradi razlik v kvaliteti paše. Tako lahko na osnovi dobljenih podatkov o površini pašnikov in številu živine ugotavljamo ali so pašniki nezadostno ali preveč izkoriščeni. Pokaže nam torej tudi pomen planinskega gospodarstva v kmetijstvu neke pokrajine.

Na planinah v zamejstvu Koroške so razpoložljive pašne površine velike, če jih primerjamo s številom živine, ki stalno nazaduje zaradi sprememb v usmeritvi kmečkega gospodarstva in še posebno živinoreje. Poprečna površina pašnikov na eno GVŽ znaša 3,2 ha na vse območje planinskega gospodarstva južne Koroške. Razlike in odstopanja od poprečja po posameznih pašnih območjih so očitne. V vzhodnem delu ^{Karavank} pride poprečno 3,15 ha pašnikov na 1 GVŽ; razlike med planinami se gibljejo med 0,4 ha /GVŽ do 5,2 ha/GVŽ. Optimalno so izkoriščeni pašniki na Veški, Jerinovi, Mozganovi in Grabštajnski planini. Premajhna izkoriščenost je značilna za Točajevo, Jagovčevo in Obirsko planino. Glede na zahtevano površino za pašo imajo primanjkljaj pla-

nine Rišperk, Luže, Marolčeva, Blajsova, Peručova. Pred desetimi leti je bilo poprečno le 1,6 ha pašnikov na GVŽ, torej se je število živine zmanjšalo na polovico v primerjavi z letom 1956.

Osrednji del Karavank je imel leta 1966 3,0 ha pašnikov na GVŽ, leta 1976 pa 5,13 ha pašnikov na GVŽ. Zmanjšanje števila živine je bilo tudi v tem pašnem območju zelo močno, saj je znašalo 59,4 %. Razlike v izkoriščenosti travne ruše se gibljejo med 0,5 ha in 15,3 ha pašnikov na GVŽ. Optimalno obremenjeni planini Mrzli log in Mečižova, premalo so izkoriščene Malejeva, Hirsova, Dovjakova, Koprivniška, Lokovnikova, Žerjavova in Tepejeva planina. Najbolj uporabljeni sta bili v tem območju Kobovnikova in Ravenska planina. Zahodni del Karavank je edino takšno območje, kjer je število živine na planinah poraslo. Leta 1966 je prišlo v tem območju 8,92 ha pašnikov na GVŽ, deset let kasneje pa 7,12 ha pašnih površin na GVŽ, kar sicer še ne pomeni bistveno boljše izkoriščenosti, če upoštevamo, da so v tem delu prirodne razmere za pašništvo veliko bolj ugodne kot v obeh vzhodnejših delih Karavank. Razpoč v razpoložljivem obsegu pašne površine na eno GVŽ se giblje med 0,3 in 22,5 ha. Med optimalno izkoriščanje planin lahko štejemo Rožek, Bleščečo planino, Ojcovo, Grpiško in Sovško, nazadovanje pomena planinskega pašništva pa je vidno na planinah Mušenik, Ovčica in Kladje, Borovščica in Radenski planini. Najmanj pašne površine pride na GVŽ na Blekovi planini in sicer le 0,3 ha.

V vseh teh pašnih območjih v Karavankah je potrebno pri obravnavanju izkoriščenosti travnih površin upoštevati tudi dejstvo, da je velikko število planin opuščanih in zato so poprečno vrednost koeficienta izkoriščenosti večje in so odstopanja po posameznih območjih razumljiva. Vendar nam sprememba poprečne vrednosti izkoriščenosti travne površine med letoma 1966 in 1976 kaže trende opuščanja živinoreje po posameznih območjih. Saj se je razen v zahodnem delu Karavank pašna površina na eno GVŽ močno povečala. Če upoštevamo, da se površina planinskih pašnikov ni bistveno zmanjšala je tudi to eden od kazalcev razvoja planinskega gospodarstva v zamejskem gorskem svetu na Koroškem, ki kaže na zmanjševanje njegovega pomena.

Najpomembnejše območje planinskega gospodarstva na južnem Korškem so Karnijske Alpe, za katere so značilne ugodne razmere in pa veliko število živine, ki se prepase v poletnem času na tem pašnem območju. Zato tudi koeficienti izkoriščenosti travne ruše dosegajo za obe obravnavani območji optimalno poprečne vrednosti za celotno območje. V letu 1966 je prišlo na eno GVŽ 1,10 ha pašne površine, deset let kasneje pa 1,42 ha na GVŽ. To še vedno pomeni optimalno izkoriščenost vseh pašnih površin na planinah. Tudi v podrobnem ne prihaja do velikih razlik med posameznimi planinami. Preveč živine je glede na obseg pašnikov le na Bistriški planini (0,5 ha/GVŽ), optimalna izkoriščenost je značilna za Gorjansko, Zahomško in Brdško planino. Premalo so izkoriščeni pašniki le na Dolški planini in planini Poludnik.

Ob vprašanju izkoriščenosti travne ruše se pojavlja kot eden najvažnejših elementov kvaliteta paše. Odvisna je predvsem od naravnih razmer na posameznih planinah. Nanjo vpliva tako geološka sestava in pedološka odeja kot nadmorska višina planine in z njo povezane klimatske značilnosti. Od teh elementov je odvisna vrsta trav in njihova višina ter skalnatost pašnikov. Splošna značilnost je, da je paša na višje ležečih planinah boljša za mlečno živino zaradi večje sočnosti trav. Ti predeli pa imajo manjšo vegetacijsko dobo in torej manj možnosti za pašo. Obenem so tudi težje dostopni in v nekaterih primerih neprimerni za pašo govedu zaradi večjih strmin.

Dolžina pašne dobe v Karavankah znaša v povprečju 100 dni. Večina planin pa oživi konec meseca maja ali v začetku junija, paša traja navadno do konca avgusta, na nižjih planinah pa do srede septembra, ko se zaključi sezona pašništva. V tem času popase ena glava velike živine poprečno 60 kg trave na dan, kar da velik skupen znesek za pašno dobo. Ob tem se postavlja vprašanje ali so planine v Karavankah, ki so pretežno gozdne, zmožne dajati tolikšno količino krme in da vzroki za opuščanje planinskega gospodarstva izvirajo tudi izmanj ugodnih naravnih razmer.

IX. OSEBJE NA PLANINAH

Socialno ekonomske spremembe v gospodarstvu so najbolj vplivale na problematiko povezano z osebjem na planinah. Industrializacija je z odpiranjem mnogih delovnih mest vplivala na množično prehajanje kmečkega prebivalstva v neagrarne poklice. Preslojevanje kmečkega prebivalstva je še posebej zajelo nižje socialne skupine in revnejše sloje kajžarjev in dninarjev ter malih posestnikov, ki so preje iskali dodatno delo v kmetijstvu in se zato zaposlovali tudi v planšarstvu. Na ta način je planinsko gospodarstvo izgubljalo potrebno delovno silo. Prav tako se je poleg preslojevanja, prebivalstvo tudi odseljevalo iz gorskih predelov v območja naraščajoče industrializacije v doline. Število prebivalstva se je zmanjšalo, kmečke družine so postajale manjše in zato tudi iz vrst svojih članov niso mogle pošiljati pastirjev v planino. Pomanjkanje osebja je torej tudi eden od vzrokov za propadanje planšarstva.

Nekdaj je bil položaj drugačen in ni bilo problemov s planinskim osebjem, ker je bil pastirski poklic časten. Odgovornost za čredo celotne srenje je bila znak zaupanja. Danes je stanje povsem drugačno, pastirji so le ostareli ljudje ali pa nezaposleni ljudje brez poklica. Značaj dela je sezonski in že to pogojuje strukturo in poreklo pastirjev. Struktura planinskega osebja je danes spremenjena, saj ne najdemo na planinah nič več poklicev kot so majerji ali majerice ali pa sirarji. Vzroki za odmiranje teh poklicev so znani in tako tudi prihaja do spremembe v strukturi planin. Opuščanje mlečnih planin je povezano predvsem s pomanjkanje ustreznega osebja. Poleg tega se zaradi pomanjkanja pastirjev povečuje tudi število planin brez nadzorstva, Jordan navaja v svoji študiji v letu 1945, o planinah na Karavankah 21 takih planin, za leto 1976 pa smo ugotovili, da ima samo še sedem planin pastirja. Za ostale planine nimamo podatkov in smatramo, da so to planine brez nadzorstva. Verjetno so te planine v času poletne paše vsaj občasno nadzorovane s strani lastnikov črede, v kolikor je to potrebno. Osebje na planinah je večinoma ostarelo, to velja tudi za Koroške planine. Od skupno

sedem pastirjev jih je pet starejših od 50 let, eden je star 40 let, eden pa 21 let. Po poklicu so večinoma upokojeni nekvalificirani delavci ali brezposelni, in jim pašništvo pomeni le dodaten sezonski vir zaslужka.

XI OPREMLJENOST PLANIN

Gorski svet planinskega pašništva zaradi svojega posebnega položaja predstavlja problematično območje v smislu opremljenosti prostora.

Že po svojih naravnih značilnostih gorski svet ne predstavlja ugodnega prostora za razvoj raznovrstnih dejavnosti. Glavno oviro predstavlja otežkočena povezava z nižinskimi območji, ki onemogoča dostop v ta prostor in ga s tem zapira v nekakšen rezervat. Glavno oviro predstavlja torej višina in z njo pogojene razlike. Edina oblika gospodarske dejavnosti, ki je posegla v gorski svet je bila v preteklosti živinoreja. Planinske paše je uporabljala kot dodaten vir krme za živino, katere število je naraščalo in je v dolinah ne bi mogli prepasti. Zaradi zadovoljene osnovne potrebe po dokaj obilni in ceneni paši, planinsko gospodarstvo ni imelo večjih vplivov na opremljenost prostora, v katerem jen delovalo. Z razvojem planinskega gospodarstva in večanjem njegovega pomena, je pri odločanju za posamezna pašna območja, poleg ugodnih naravnih razmer, postajala pomembna opremljenost planin z osnovno gospodarsko infrastrukturo, ki se do danes ni spreminjala.

Osnovni elementi infrastruk^tture planinskega gospodarstva so dostopnost planin in pastirski stanovi ter oskrba z vodo. Poleg teh se v času funkcijske preobrazbe planinskega območja pojavljata še dva elementa, počitniške hišice in planinski domovi ter z njihovo prisotnostjo povezana oskrba z električno energijo. Pomen vseh navedenih elementov je v njihovi medsebojni povezanosti, ki je osnova za valorizacijo planin in opredelitev njihove dejavnosti v prihodnosti.

XII OBJEKTI NA PLANINAH

Eden osnovnih pogojev za nemoten razvoj planinskega gospodarstva so pastirski objekti na planinah kot so pastirski stani, hlevi, sirarne in staje. Njihovo število in struktura je odvisna od števila, velikosti in vrste planin kot tudi lastništva. Za planinsko gospodarstvo južne Koroške je značilno majhno število objektov na planinah. Poleg tega je struktura objektov enolična, saj ob sedanji vlogi planinskega gospodarstva, ki se stalno zmanjšuje, ostajajo na planinah samo posamezni pastirski stani. Ti imajo navadno tudi prostor za živino in so obenem tudi gospodarska poslopja. Opuščanje mlečne živinoreje zaradi pomanjkanja planinskega osebja ter spremembe tehnologije živinorejske proizvodnje pa so vzrok za propad ostalih vrst planinskih objektov.

Številčno stanje pastirskih objektov na planinah našega zamejstva na Koroškem je bilo v letu 1976 naslednje. Od 80 ugotovljenih planin, je bilo 32 planin brez pastirskih stanov ali gospodarskih poslopij. Večji del, točneje 15 planin brez pastirskih objektov je že opuščeni. Na ostalih 48 planinah je bilo ugotovljenih 51 pastirskih objektov, poprečno po en objekt na planino. Polovico obstoječih pastirskih objektov so predstavljala gospodarska poslopja, katerih je bilo 24. Drugih gospodarskih objektov na planinah razen sirarne na Brški planini v letu 1976 ni bilo, ker planine večinoma ne predstavljajo več samostojnih proizvodnih enot mlečne živinoreje s pripadajočimi objekti.

Planinska območja našega zamejstva na Koroškem se medsebojno ločuje po stopnji razvoja oziroma opuščanja planin. Ta proces se odraža tudi v številu in opremljenosti planin s pastirskimi objekti. Največje število pastirskih objektov ima planinsko območje osrednjega dela Karavank, Skupno je na 23 planinah 17 pastirskih objektov, ki naj bi večinoma služili za bivanje pastirjev, le dva objekta sta gospodarski poslopji. Na drugem

mestu po številu pastirskih objektov je pašno območje zahodnega dela Karavank, ki ima na 22 planinah 15 pastirskih objektov, slabo polovico oziroma 6 predstavljajo gospodarski objekti. Tretje mesto glede na število pastirskih objektov zavzema pašno območje vzhodnega dela Karavank z 12 pastirskimi objekti na 22 planinah, polovico predstavljajo tudi v tem območju gospodarski objekti. Pašno območje Karnijskih Alp sestavlja 6 planin, ki vse imajo pastirske objekte, med njimi tudi en važnejši gospodarski objekt, sirarno na Brški planini. Skupno je na teh planinah 9 pastirskih objektov, od katerih so trije samo gospodarskega poslopja.

Kot smo že omenili pride poprečno 1 pastirski objekt na planino, ki v tem primeru popreček tudi predstavlja dejansko atanje. Samo nekaj planin v vsem pašnem območju ima več pastirskih objektov. Med temi je na prvem mestu Mačenska planina v osrednjem delu Karavank z 6 pastirskimi objekti, sledijo ji Gorjanska s 3, ter Zakomška in Kobovnikova planina s po 2 objektoma.

Ob vseh navedenih podatkih o številu in vrsti objektov na planinah Karavank in Karnijskih Alp moramo dodati, da je bilo to število v preteklosti večje in da je z opuščanjem pašništva prišlo do postopnega razpadanja posameznih nevzdrževanih objektov.

Posebna značilnost pastirskih objektov v pašnem območju Karavank in Karnijskih Alp je tudi dvojna funkcija pastirskega stana, ki v večini primerov služi kot pastirjevo bivališče in gospodarsko poslopje. Navadno sta ta dva prostora ločena z nadstropjem ali pa kako drugače vezana na isto poslopje. Tako težko govorimo o samostojni stanovanjskih in gospodarskih objektih, zato moramo podatke o številu pastirskih stanov pravilno vrednotiti glede na njihovo funkcionalnost.

XIII TURISTIČNI OBJEKTI NA PLANINAH

Hiter družbeni in gospodarski razvoj, povezan s procesi industrializacije in urbanizacije, je povzročil bistvene spremembe v planinskem gospodarstvu. Osnovne poteze tega procesa, opuščanje poletne planinske paše in funkcijska sprememba območja planin, se odraža v naraščajočem pomenu planin kot turistično rekreacijskega območja. Naraščanje števila delovnih mest v industrializiranih in urbaniziranih središčih, ki je sprožilo doseljevanje prebivalstva in deagrarizacijo podeželja, je vplivalo na zmanjševanje obsega planinskega gospodarstva. Poleg tega pa je povečano število delovnih ljudi potrebovalo obsežnejši rekreacijski prostor. Neposredna bližina gorskega sveta in urbaniziranih območij, je povzročila širjenje rekreacijskega območja v planinski svet. V tem prostoru so planine, ki so imele urejene dostope nudile ugodno mesto za namestitvev turistične rekreacijske dejavnosti. Tako je prišlo do kombinacije ali pa nadomestitve med planinskim gospodarstvom in turizmom.

Eden izmed vodilnih elementov turistično-rekreacijske dejavnosti v pokrajini so turistični objekti, med katere prištevamo planinske postojanke, lovske koč, gostišča, počitniške hišice kot tudi smučarske naprave (vlečnice itd.)

Vse navedene objekte najdemo tudi v območju planin v našem zamejstvu na Koroškem. Najštevilnejše so seveda lovske koč in počitniške hišice, ki so v mnogih primerih le obnovljeni pastirski stani. Ta preobrazba pastirskih stanov je tudi eden od izrazov sprememb v planinskem gospodarstvu.

Lovske koč najdemo na 16 planinah, večinoma v zahodnem območju planin na Karavankah in Karnijskih alpah. Počitniške hišice pa so prisotne na 14 planinah v območju planin v zahodnem in v srednjem delu Karavank ter v Karnijskih alpah, medtem ko v zahodnem delu najdemo le eno počitniško hišico. Poleg lovskih koč in počitniških hišic najdemo v

Karavankah in Karnijskih Alpah tudi planinske domove in gostišča. Planinski domovi se nahajajo na 6 planinah, ki segajo nad višino 1500 m. Te planine so Obirska, Kobovnikova, Mačenska, Rožca, Borovščica, ki ima dve planinski postojanki, ter Verška planina. Planinske postojanke so torej razporejene po vsem planinskem območju Karavank, medtem, ko jih v Karnijskih Alpah ni.

Omejitev planinskih postojank samo na območje Karavank, je posledica njihovega visokogorskega značaja, ki ni značilen za Karnijske Alpe.

Povsem drugačna je razporeditev gostišč, ki so vezana na bolj turistično razvita območja planin. Tako lahko razumemo koncentracijo gostišč v območju Karnijskih Alp, kjer je na štirih planinah (Bistriški, Dolški, Poludniku in Brški) pet gostišč od skupno sedmih, kolikor jih je bilo ugotovljenih na območju planin našega zamejstva na Koroškem. Ostali dve gostišči pa sta na Sovški planini in planini Ojstrovici, ki imata že tudi močnejše razvito turistično funkcijo.

Skupno število turističnih objektov na planinah južne Koroške predstavlja 118 lovskih koč, počitniških hišic, planinskih domov, gostišč in stanovanjskih hiš. Največji del predstavlja počitniške hišice, katerih skupno število sestavlja 73 objektov, ki tvorijo 61,9 % vsega števila turističnih objektov. Drugi najvažnejši element so lovske koč, teh je 26 po številu, predstavljajo pa 22,0 % vsega števila turističnih objektov. Z enakim številom so zastopani planinski domovi in gostišča, katerih je skupno štirinajst in predstavljajo ^{skupaj} 11,9 % vsega števila turističnih objektov. Poleg navedenih objektov so bile v anketi ugotovljene tudi 4 stanovanjske hiše, ki pa so verjetno le sezonsko naseljene.

Opremljenost s turističnimi objekti po posameznih planinskih območjih ustreza že preje navedenim podatkom o številu planin

s turističnimi objekti. Za turizem najbolj ugodno in pomembno območje so Karnijske Alpe. Turistična funkcija se kaže v velikem številu turističnih objektov, katerih je v tem planinskem območju 54, (45,8 % od skupnega števila) od tega je 44 počitniških hišic (81,4 %). Največ počitniških hišic je na Bištvovski planini (15) in Brški planini (25), medtem ko sta Dolška planina in planina Poludnik brez počitniških hišic. Koncentracija počitniških hišic na posameznih planinah izhaja iz dveh dejstev. Na omenjenih planinah so ugodne naravne razmere tako za planinsko pašništvo kot tudi turistično -rekreacijsko dejavnost, saj v obeh primerih prevladuje travnat svet zmernih strmin. Ugodne naravne razmere so v preteklosti nudile osnovo za razvijanje obseg planinskega pašništva s številnimi pastirskimi objekti. Ko je pomen planin za živinoreje upadal so ti stanovi ostali prazni in ne oskrbovani. Z širjenjem obsega turistično-rekreacijskih območij v okolici mest je mestno prebivalstvo začelo ob koncu tedna in v počitnicah zahajati na planine, kjer so opuščeni stanovi nudili ugodno možnost za preureditev v počitniško hišico. Tako je s funkcijsko spremembo planin lokacija nove dejavnosti ostala vezana na nekdanje pomembne planine.

Po številu turističnih objektov je drugo najpomembnejše območje spodnjega dela Karavank, kjer je 28 turističnih objektov ali 23,1 % od skupnega števila. Dobro polovico predstavljajo počitniške hišice ter je 16 ali 57,1 %. Večina je koncentrirana na planino Luže (10) in Veški planini (3). Lokacija teh turističnih objektov je prav tako povezana z zelo razvitim planinskim pašništvom v preteklosti, kot je bil primer za območje Karnijskih Alp.

Osrednji in zahodni del Karavank sta manj pomembna kot turistični območji, vzroki za to pa so v manj ugodnih naravnih razmerah, ki niso nudile pogojev za razmah planinskega gospodarstva. To je kakor vidimo ob funkcijski preobrazbi planin s svojimi objekti predstavljalo osnovo za razvoj turistično-rekreacijske dejavnosti. Na planinah osrednjega dela Karavank na Koroškem je bilo v letu 1976 17 turističnih objektov, 76,5 % so predstavljale počitniške hišice

(13). Te so strnjene na dveh planinah Mačenski (7) in planini Mrzli log (3). Zahodni del Karavank pa ima na planinah 19 turističnih objektov, večinoma so to lovske koče (13 oz. 68,4 %) in planinske postojanke (4 oziroma 21,0 %) počitniška hišica je samo ena.

Turistični objekti so razporejeni po vsem območju planin našega zamejstva, vendar se glede na bližino večjih urbaniziranih centrov in naravne razmere ločijo po vrstah. Zato so počitniške hišice in gostišča pretežno vezana na Karnijske Alpe v zaledju Beljaka, planinske postojanke na vse območje Karavank zaradi njihovega visokogorskega značaja in lovske koče pa so prav tako vezane na turistično pomembnejše območje Karnijskih Alp in zahodni del Karavank.

XIV. OSKRBA S PITNO VODO IN ELEKTRIKO

Z naraščajočo turistično-rekreacijsko funkcijo planin se je pokazala potrebnost oskrbe a pitno vodo in elektriko, ki za planinsko gospodarstvo nista bili bistvenega pomena, ker večina planin ima studenec, ki je zadostoval za potrebe pastirjev kot tudi živine. V primerih, da planine nimajo vode pa je za napajanje živine zadostovala kapnica zbrana bodisi v za to pripravljenih zbiralnikih ali pa v kalih. Sicer pa je planin, ki bi imele težave z oskrbo z vodo zelo malo. Te so prostorsko omejene na apniški svet osrednjih in zahodnih Karavank, ena taka planina pa je tudi v Karnijskih Alpah, na stiku z zahodnim delom Karavank. Vpliv geološke zgradbe, ki se kaže pri preskrbi z vodo, je dobro viden na višjih planinah apniških predelov v osrednjem in zahodnem delu Karavank. Nižje planine nimajo težav z vodo, saj leže večinoma na starejših nepropustnih kameninah, ki tvorijo večino masiva Karavank.

Med planine, ki imajo težave pri oskrbi z vodo, zato ker ni vodnega vira na sami planini, spadajo v osrednjem delu Karavank Koška, Hirsova, Pakcova, Pamčeva in Plesnovčeva planina. V zahodnem delu Karavank so naslednje planine brez vode: Plavččeva, Podgorska, Bleščeče, Zamonikova, Blekova in Rekarska. V Karnijskih Alpah je samo Gorjanska planina brez vode.

Vse ostale planine imajo studenec na planini, ki zadostuje potrebam sezonsko naseljenega prebivalstva ter živine. V nekaterih primerih, ko je prišlo na planinah do hitrejšega širjenja turističnih objektov, so verjetno morali na nekatere planine speljati vodovod, če ni zadoščal (kot ponavadi) edini vodni vir studenec. Vodovod je speljan na štiri planine v našem zamejstvu. V vzhodnem delu Karavank ga imata planini Rišp^hek, Ojstrovica, v osrednjem delu je speljan na Mačensko planino, v Karnijskih Alpah pa je z vodovodom opremljena Brška planina.

Oskrba z vodo na planinah našega zamejstva na Koroškem je številčno gledano naslednja; 55 planin oziroma 68,7 % je pri oskrbi z vodo vezano na studenec na planini, 4 planine oziroma 5,0 % imajo vodovod, 12 planin oziroma 15,0 % pa nima vode. Pomanjkanje pitne vode za večino planin na južnem Koroškem ne predstavlja ovire za razvoj turistično-rekreacijske dejavnosti. Vendar oskrba z vodo ni edini pogoj, je le eden od pomembnih elementov pri morebitni funkcijski spremembi posamezne planine. V tem primeru pa bi bilo verjetno potrebno zgraditi lokalne vodovode iz žajetij studencev na posameznih planinah, da bi lahko povečanemu številu uporabnikov zagotovili nemoteno oskrbo s pitno vodo.

Povezanost planin z električnim omrežjem, bi v primeru prejšnje funkcije planin kot pašnih površin in živinorejskih proizvodnih enot, smatrali za preveliko in nepotrebno investicijo, ki bi le sezonsko služila svojemu namenu. Skoraj vse planine so zato brez elektrike, le planine Ojstrovica, Luže in Sovška so oskrbljene tudi z električnim tokom. Vzrok za to je verjetno v že precej razvitem turizmu na teh planinah, ki za pogoj smučarskih naprav potrebuje elektriko. Podatkov o tem, ali so te planine priključene na električno omrežje v dolini ali pa so opremljene z lastnimi agregati nimamo, predvidevamo pa da sta planini Ojstrovica in Sovška priključeni na električno omrežje zaradi večjega števila turističnih objektov in s tem povezane povečane porabe električne energije.

Kljub močni funkcijski preobrazbi planinskega gospodarstva v našem zamejstvu na Koroškem, z usmeritvijo v turistično dejavnost, tej ni sledila opremljenost z infrastrukturnimi objekti kot sta vodovod in električno omrežje. Razlog za to je v manjšem obsegu turistično-rekreacijskih območij, ki po svojem značaju ne predstavljajo večjih centrov in so pomembni le sezonsko za manjše število ljudi kot prostor za preživljanje prostega časa. Tako ostajajo območja počitniških hišic nedotaknjena s sodobno tehniko, večji turistični objekti kot so domovi in podobno, pa uporabljajo agregate za pridobivanje potrebne energije.

XVI. PROMETNA DOSTOPNOST PLANIN

Gorski svet, katerega del predstavljajo planinski pašniki, po svojih naravnih značilnostih otežuje dostop do višjih predelov, na katerih so razvrščena območja planinskih pašnikov. Glavno težavo predstavljajo strmina in številne grabe; ki onemogočajo izgradnjo poti. Zaradi tega so bili dostopni na planine v preteklosti kot tudi danes precej težavni. Boljše urejene dogonske poti so imele mlečne planine, to so bili navadni kolovozi, po katerih so spravljali v dolino mlečne izdelke. Slabše pa je bil urejen dostop na privatne planine, ker ga kmet sam ni mogel vzdrževati. Ko govorimo o dostopnosti planin, se oziramo zlasti na možnost dostopa s prometnimi sredstvi in zamenjamo prejšnjo funkcijo dostopov oziroma do gonskih poti. Ti so namreč zadostovali za vsakoletni odgon živine na planino, služili pa so tudi izletnikom in planincem. Vendar se je že ob razvoju planinskega pašništva potreba po razširitvi dogonskih poti, predvsem do mlečnih planin, da bi se omogočilo lažji in hitrejši transport mlečnih proizvodov v dolino. S tem posegom in naraščajočo potrebo prebivalstva po rekreaciji, pa se je začelo prodiranje v območje planinskih pašnikov.

Že za leto 1945 navaja Jordan v njegovi študiji, da dogonske poti služijo istočasno tudi turistom, ki so imeli počitniške hišice ali najete stanove na več planinah (Jepca, Borovščica, Mačenska planina, Ojstrovica). To funkcijo prevzemajo v vedno večji meri in zato je važna tudi vrsta poti in njihovo vzdrževanje. Za razvoj turistične-rekreacijske dejavnosti ne zadostuje več kolovoz ali dogonska pot, zato je prišlo v zadnjem desetletju do številnih izboljšav cest, ki naj bi pripeljale več turistov in izletnikov na planino. Poleg tega pa izboljšane ceste tudi bolje služijo za spravilo lesa, ki je zelo pomemben element planinskega gospodarstva, saj so to obenem tudi območja obširnih gozdov. Prometna dostopnost planine pomeni prednost in potencialno možnost za vključitev v turistično-rekreacijsko območje. Če govorimo o prometni dostopnosti planin, moramo vedeti, da to pomeni možnost dostopa na planino s prometnimi

sredstvi najpogosteje avtomobili.

Med prometno dostopne planine lahko štejemo na južnem Koroškem polovico planin, druga polovica pa nima urejenih ustreznih dostopov. Od skupno 74 planin za katere smo zbrali podatke, 33 oziroma 44,6 % planin ni imelo dostopne poti, ostalih 41 oziroma 55,4 % planin pa je bilo prometno dostopnih po različnih prometnih poteh. Na Brško planino je bila cesta asfaltirana, na 21 planin je bil dostop mogoč po dobri makadamski cesti, 16 planin je imelo slabo makadamsko cesto, 3 pa so bile dostopne po kolovozu. Prometno dostopnost planin po posameznih območjih pokaže naslednja tabela.

	asfalt	dober ma-	slab ma-	ma-/	kolovoz	ni poti	%
		kadam	kadam				
vzhod.							
Karavanke	-	8 34,8%	7 30,4	1 4,3	7 30,4	100	
osrednje							
Karavanke	-	5 20,8%	4 16,7	-	15 62,5	100	
zahodne							
Karavanke	-	6 28,6%	3 14,3	1 4,8	11 52,4	100	
Karnijske							
Alpe	1 16,7	2 33,3%	2 33,3	1 16,7	-	100	
Skupaj	1 1,4	21 28,4	16 21,6	3 4,1	33 44,6	100	

Območje planin z najboljšo prometno dostopnostjo sta tudi najpomembnejši v turistično-rekreacijskem smislu, kar dokazuje močno odvisnost razvoja turizma od prometne dostopnosti, ob ugodnih naravnih razmerah in atraktivnosti okolice.

XVI VALORIZACIJA PLANIN GLEDE NA PRIRODNO IN DRUŽBENOGEOGRAFSKE ZNAČILNOSTI OKOLJA

Zaradi pomanjkljivosti podatkov bi bilo za planine na avstrijskem Koroškem nesmotrno izdelati točkovno valorizacijo planin, katero je kot metodo uporabil v svoji študiji M. Vojvoda (1975) na primeru slovenskih planin. Zato smo že pri prikazovanju posameznih elementov planinskega gospodarstva, nakazal tudi njegovo vrednost in pomen v odnosu do ostalih elementov planinskega gospodarstva. Vendar ob tem ni bilo mogoče podati splošne vrednosti in pomena te gospodarske panoge, ter območja na katerega je po svoji naravi vezana.

Planinsko pašništvo kot oblika gospodarske dejavnosti v območju našega zamejstva na Koroškem vedno bolj izgublja na svojem pomenu. Tak trend razvoja je značilen za vsa območja planinskega gospodarstva v Alpah, kamor je industrializacija in sodobna tehnologija prinesla opuščanje te tradicionalne dopolnilne oblike živinorejskega gospodarstva. Vzroki za opuščanje so torej predvsem družbeno ekonomskega značaja, manj vplivajo na ta proces naravne razmere.

Če vrednotimo naravne razmere v območju Karavank in Karnijskih Alp oziroma obseg travnih površin, naklon pobočij, višino gozdne meje, razpoložljivost vodnih virov lahko ugotovimo določeno razliko med obema gorskima območjema. Karnijske Alpe so zaradi že omenjenih naravnih značilnosti primernejše za razvoj kakršnekoli gospodarske dejavnosti, kar dokazuje še vedno močno razvito pašništvo in naraščajoči pomen turistične funkcije. Karavanke kot izrazit visokogorski svet, zlasti v osrednjem delu, nudijo manj ugodne možnosti za nadaljnji razvoj pašništva kljub velikemu številu planin, ki obstoje v tem območju. To območje je namreč vezano na strmi svet velikih višin, v katerem primanjkuje vode, zaradi apniške zgradbe slemen, v nižjih delih pa prevladujejo gozdovi, ki le na krševinah dajejo pogoje za razvoj planinskega gospodarstva.

Z vidika pomembnosti naravnih pogojev za razvoj ali obstoj planinskega pašništva so primernejše Karnijske Alpe, z obširnimi travniškimi površinami, položnejšimi slemenimi in viri pitne vode. Karavanke nudijo ugodnejše pogoje za razvoj planinskega gospodarstva le v zahodnem in vzhodnem delu, vendar so tudi tu planine razvrščene po strmih pobočjih, ki so manj primerna za pašo.

Naravni pogoji za razvoj planinskega gospodarstva se tudi spreminjajo, seveda pod vplivom človeka, ki je nekdanj krčil gozd in čistil travnike, zdaj pa pašne površine prepušča zaraščanju. Več kot polovica planin na Avstrijskem Koroškem je namreč prepuščena zaraščanju in te planine torej nimajo posebne vrednosti za planinsko gospodarstvo.

Planine lahko ocenimo tudi na osnovi gospodarskih kazalcev, kot so spreminjanje obsega planin, spremembe v številu živine, število planinskega osebja in drugih. V povezavi kazalcev naravne primerčnosti in gospodarskega položaja dobimo kmetijsko valorizacijo planin. Ta predstavlja medsebojno odvisnost obeh elementov, ki v skupnem seštevku dajeta primernost neke planine ali območja za pašo. Planine v Karnijskih Alpah so kmetijsko bolj pomembne, saj ugodne naravne razmere spodbujajo ohranitev planinskega gospodarstva kar se kaže zlasti v velikem številu živine, ki se v poletnem času pase na tem območju. Upadanje pomena planinskega pašništva, ki se tudi pojavlja v tem območju,^{pa} je značilno za vse planine na Avstrijskem Koroškem in je izraz splošne družbeno gospodarske preobrazbe.

Za vse ostale planine je značilno, da prepasejo precej manjše število živine preko poletja, ki poleg tega iz leta v leto močno upada. Poprečno se je število živine med letoma 1966 in 1976 zmanjšalo (za 50 %) na vseh planinskih območjih, v Karavankah, v Karnijskih Alpah pa je bilo zmanjševanje črede počasnejše.

Za planine na Koroškem nimamo točnih podatkov o velikosti, zato tega elementa ne moremo uporabiti za vrednotenje. Do razlik prihaja, ker ponekod navajajo za planino samo travnik, drugod pa tudi gozdno zemljišče. Prav značilen tip planin, kot so gozdne planine v Karavankah, še otežuje kakršnokoli vrednotenje. Zato se bom omejil na število živine kot pokazatelja kmetijske vrednosti neke planine. Pri tem upoštevamo vse vrste živine, preračunane na glave velike živine.

V vsem planinskem območju našega zamejstva na Koroškem je bilo v letu 1976 le sedem planin, katere smatramo za gospodarsko pomembne, saj je število živine na njih preseglo 50 GVŽ in so dosegle optimalno izkoriščenost travne ruše. Vendar tudi te planine niso izvzete iz procesa opuščanja, saj je v zadnjem desetletju število živine narastlo samo na treh planinah, na ostalih pa je prišlo do zmanjšanja. Za to skupino planin je značilen tudi velik obseg travnikov, ki se v večini primerov v združni lasti, kar pozitivno vpliva na ohranitev planinskega gospodarstva.

Med aktivne planine, ki so gospodarsko manj pomembne in ki so večinoma v privatni lasti, štejemo tiste, ki prepasejo od 25 do 50 GVŽ. Število živine pa se je v zadnjih desetih letih večinoma močno zmanjšalo. Predvsem na planinah v Karavankah, zlasti v njihovem osrednjem delu. Tudi med planinami te skupine, je na nekaterih število živine v primerjavi z letom 1966 naraslo in to za več kot 25 % (Ojstrovica, Rišperk, Pačeva planina). Večina teh planin pa je že močno zaraščena in zato se število živine, ki se letno prepase na njih, zmanjšuje.

Ostale planine so svojo aktivnost obdržale verjetno le zaradi posameznih kmetov, ki še ženejo živino na poletno pašo na planino. Število živine na teh planinah ne preseže 25 GVŽ, v zadnjih desetih letih pa je stalno upadalo, na večini planin za več kot 50 %. Ta tip planin je vezan za območje Karavank,

ki zaradi manj ugodnih naravnih razmer še pospešujejo opuščanje planinskega pašništva.

Ostrejših razlik v planinskem gospodarstvu na avstrijskem Koroškem, ki bi povzročale močnejšo diferenciacijo planinskih območij ni, oziroma značilnost je jasno vidna v naravni ločnici, ki jo predstavlja meja med Karnijskimi Alpami in Karavankami. Prirodno manj ugoden prostor za kmetijsko gospodarstvo, katerega predstavljajo Karavanke, je ob naraščajoči industrializaciji z večjih centrov Celovške kotline povzročal prestrukturiranje in odseljevanje prebivalstva, kar je pomenilo tudi začetek opuščanja planin.

Sedanji družbeno ekonomski procesi, ki se kažejo posredno v zmanjševanju števila planinskih čred pomenijo z usmeritvijo kmetijske proizvodnje na sodobno komercializirano živinorejo nadaljevanje že začetega procesa opuščanja planin. Število kmečkega prebivalstva se je zmanjševalo, večina prebivalstva je zaposlenega v sekundarnih in terciarnih dejavnostih, odseljevanje prebivalstva iz gorskih območij, vse to je povzročilo zmanjševanje obsega planinskega gospodarstva. Tako današnji družbeno ekonomski položaj ne ohranja pašništva kot elementa kmečkega gospodarstva. Močnejše je ta gospodarska dejavnost razvita le v območjih z večjim deležem kmečkega prebivalstva, ki organizirano v zadrugah še vedno izkorišča planinske pašnike. Vendar tudi to le v primeru, da so naravne razmere zelo ugodne, kot je to primer v Karnijskih Alpah. Sicer je obstoj planinskega gospodarstva vezan le na posamezne, samotne kmetije, v kolikor te še niso pršle na pašno košni sistem živinoreje.

Deagrarizacija je povzročila z preusmeritvijo kmetov v neagrarne dejavnosti pomanjkanje planinskega osebja. Na planinah so ostali le ostareli pastirji, interesa za ta nekoč časten poklic pa ni več. Ker pa planinska paša brez nadzorstva za govejo živino ni možna je tudi tu eden od vzrokov za opuščanje planin. Sedanja socialno demografska struktura namreč ne nudi nobene možnosti za oživitev poklicev, kot so bili v preteklosti majerji in majerice, sirarji in tudi pastirji. Poleg tega pa specializirana mlečna živinoreja, vezana na proces ozelenjevanja njivskih površin

v dolini in reja živine v hlevih, daje boljše ekonomske rezultate ter obenem zagotavlja nemoteno preskrbo tržišča.

Na vrednost in pomen posameznih planin vpliva tudi lastništvo. Lastništvo planine namreč odloča o njeni gospodarski usmerjenosti oziroma aktivnosti na sploh. Vloga lastnika je vedno bolj pomembna in odločujoča v sedanjem gospodarskem trenutku planinskih območij našega zamejstva na Koroškem. Za večino planin, ki niso v združni lasti ali lasti kmetov, je značilna privatnominikalna posest oziroma državna posest, na kateri so imeli posamezniki ali vaške skupnosti servitutne pravice. S temi pravicami so zvezane večkratne različne dajatve, katerih vrednost paše na planini ne pokriva in zato je v posameznih primerih prihajalo do opustitve servitutnih pravic. Lastniki planin pa sami niso zainteresirani za obstoj planinskega pašništva, ker je za njih pomembna le zemljiška renta ali pa gozdne površine, ki tudi prinašajo večje dohodke. Pomen lastništva se pokaže zlasti pri načrtovanih funkcijskih spremembah v planinskem gospodarstvu, ko dosedanji servitutni upravičenci brez privolenja lastnika planine, ne morejo pričeti z uvajanjem nove, predvsem turistične funkcije planin, tudi če so za njen razvoj dani vsi pogoji.

Vrednotenje planin z vidika kmetijstva je za današnji gospodarski položaj po svojem namenu le teoretično tehtanje naravnih razmer in dosedanjega razvoja planinskega pašništva. Trendi razvoja planinskega gospodarstva še nadalje vodijo v opuščanje planin, za katere bi le korenita sprememba gospodarstva in agromelioracijski ukrepi na samih planinah, lahko pomenili tudi ponovno povečanje njegovega pomena. Z opuščanjem planin prihaja namreč do spremembe naravnih razmer, planine se zaraščajo in bi zato ob ponovni gospodarski oživitvi terjale precejšnje investicije.

Ob procesu zaraščanja planin se postavlja tudi vprašanje njihove vrednosti za turistično dejavnost, ki poleg ugodnih naravnih razmer kot so velik obseg travnikov dostopnost vodnih virov,

atraktivnost okolice, zahteva tudi opremljenost z določeno infrastrukturo - urejen dostop, vodovod in po možnosti tudi elektriko. Kot osnovo za razvoj turistične dejavnosti smo sicer postavili dostopnost planin, ki daje pozitivne možnosti le polovici planin na južnem Koroškem. Vendar izhajajoč predvsem iz teženj po razvoju zimskega turizma v tem območju, moramo upoštevati tudi naravne razmere. Te v Karavankah niso ravno ugodne, ker planine večinoma obsegajo tudi precejšnjo površino gozda in bi bilo potrebno krčiti gozd za dovolj obsežne smučarske površine. V primeru, da so planine namenjene le izletniškemu turizmu, je seveda zaraščanost travnih površin drugotnega pomena.

U primernosti posameznih planin oziroma planinskih območij za turistično dejavnost nam najboljše govore podatki o sedanji razprostranjenosti počitniških hišic in ostalih turističnih objektov. Tě so sicer razporejeni po vsem planinskem območju našega zamejstva na Koroškem, vendar prihaja do koncentracije le v območju Karnijskih Alp, ki so tudi v turistično rekreacijskem pomenu na prvem mestu. K temu pripomorejo že večkrat omenjene ugodne naravne razmere, ki omogočajo tudi lažje prometno dostopnost, ter obširno urbanizirano zaledje Beljaka, katerega prebivalstvo zadovoljuje svoje potrebe po rekreaciji v tem prostoru.

Območje Karavank sicer bistveno ne zостаaja po primernosti prirodnih razmer za razvoj zimskega turizma za območjem Karnijskih Alp, vendar tu velikokrat odločajo pri opustitvi takih razvojnih načrtov premajhne površine, lastništvo planin v rokah veleposesti, državnih gozdnih gospodarstev ali vojske, ter premajhna finančna sposobnost, oziroma nezainteresiranost lastnikov - kmetov.

Torej moremo goveriti o planinskem območju našega zamejstva na Koroškem kot o primernem okolju za razvoj poletnega počitniškega turizma na tistih planinah, za katere je značilna atraktivnost okolja, in ki inajo urejen prometni dostop, medtem ko za razvoj zimskega turizma večinoma obstoje ogodni prirodni pogoji, ki pa zaradi družbeno ekonomskih procesov in interesov lastnikov ostajajo neizkoriščeni.

XVII MOŽNOSTI RAZVOJA PLANINSKEGA OBMOČJA V ZAMEJSTVU NA KOROŠKEM

Poseben položaj planinskega gospodarstva, vezan na gorski svet, pomeni v današnji družbeno ekonomski situaciji manj ugodno osnovo za njegov razvoj. Planinsko območje dislociranih živinorejskih obratov izgublja svoj pomen v organski povezavi z dolinskim gospodarstvom zaradi preusmeritve tehnologije živinorejske proizvodnje. Pogoji za nadaljnji obstoj imajo le tiste planine, ki bi ob uvedbi določenih agromelioracijskih ukrepov in zadostnem obsegu travnega sveta, lahko tvorile samostojne živinorejske proizvodne enote. Kajtinadaljnji razvoj pašnokošnega sistema živinoreje v dolini bo šele pokazal, koliko so planinski pašniki sploh še potrebni modernemu kmečkemu gospodarstvu.

Planine, ki so zdaj opuščene ali pa se prepuščajo zaraščanju, na njih pa se število živine stalno zmanjšuje, bodo verjetno dokončno opuščene in prepuščene zaraščanju. Te planine najdemo povsod v Karavankah, zlasti v njihovem zahodnem in osrednjem delu. Z vidika ohranitve naravnega okolja je potrebno take planine pogozditi, ker na ta način zavremo naravno erozijo tal, dosežemo pa tudi pravilno rast gozda, ki je pomembna z gozdarskega vidika.

Večje planine, ki so obenem tudi lažje dostopne in ki še prepašejo določene število živine, bi morali urediti kot kombinacijo pašne in turistično-rekreacijske funkcije in tako zagotoviti ohranitev ravnovesja v okolju z dopolnjevanjem obeh funkcij.

Le na tak način lahko dosežemo urejen videz planin, ki v primeru nenačrtnega zaraščanja kot posledice opuščanja pašništva, ne pomeni posebne privlačnosti okolja za tarriste. Planinsko gospodarstvo pa tudi lahko ohranja vlogo dolinskega dislociranega obrata, ker s tem dopolnjuje turistično ponudbo oziroma oskrbo na planini. Posebno pomembno pa ostaja planinsko pašništvo z

vidika ohranjanja značilnega okolja, saj mora za svoje nemoteno delovanje skrbeti za dostopnost planine, zadostno travno površino in vzdrževanje planinskih objektov, s tem pa ustvarja privlačno okolje. Za skladnejši razvoj obeh funkcij planin, bi bilo potrebno izdelati modernizacijske načrte in izvajanja subvencionirati v primerih, ko lastniške razmere takega razvoja ne preprečujejo, kar pa pogosto velja za planine našega zamejstva na Koroškem. Predvsem je ta problem v ospredju v Karavankah, kjer prevladujejo planine v privatni lasti (dominikalni) oziroma lasti državnih družb, ki niso zainteresirani za razvoj turizma, ki bi lahko prinašal pomemben dohodek slovenskim kmetom, ki so dosedaj uporabljali planine za pašo.

Posebno skupino predstavljajo planine, ki so sicer opuščene kot živinorejski obrati, so pa vključene v turistično rekreacijsko funkcijo, bodo verjetno ob močni razširitvi te dejavnosti zahtevale varovalne ukrepe za zaščito naravnega okolja. Med te sodi predvsem ureditev nekontrolirane rasti števila turističnih objektov, neurejenih komunalnih naprav, neurejenem odlaganju odpadkov itd., ki vodijo v postopno degradacijo turističnega območja.

Turistična dejavnost sicer zelo počasi prodira v večjem obsegu na koroške planine, ki pa bodo verjetno ob naraščajočem številu urbanega prebivalstva pridobile na pomenu tudi kot turistično-rekreacijsko območje. Današnji položaj kaže na koncentracijo turistične dejavnosti v Karnijskih Alpah, medtem ko je ta v Karavankah šele v začetku svojega razvoja, ki ga predstavljajo počitniške hišice na posameznih planinah. Kakšen bo razvoj v prihodnje je odvisno predvsem od lastniških razmer, ki pogojujejo nezainteresiranost siceršnih uporabnikov planin za razvoj turizma. Prvotni lastniki namreč niso zainteresirani za razvoj turizma, ker zahteva to preveliko vlaganje, za katere pa ni moč dobiti finančne podpore države ali organizacij. Lastniki planin, katere v Karavankah predstavljajo večinoma veleposestniki, pa tudi nimajo interesa za razvoj turizma, ker bi s tem nudili možnost zaposlitve slovenskemu prebivalstvu, s tem

pa bi ohranjali slovensko poselitev tega prostora, kar sicer ni v njihovem interesu.

Planine torej ostajajo prostor opuščanja značilnih gospodarskih dejavnosti kot je bilo pašništvo, zaradi splošnih sprememb v družbeno-ekonomski ureditvi, kot tudi v kmetijstvu samem. Prihaja do nekontrolirane spremembe naravnih razmer v okolju, ki predstavljajo oviro za razvoj novih funkcij rekreacijskega območja. Socialno-pestne razmere še pospešujejo ta trend iz raznarodovalnih razlogov. Tako bo veliko planin zarasel gozd, ekonomsko aktivne bodo ostale le najbolj primerno in že sedaj v turistično dejavnost namenjene planine.

XVIII LITERATURA IN VIRI

1. H. Berger: Die Almgeographische Situation in Osterreich, Almgeographie, Forschungs Berichte Wiesbaden
2. V. Klemenčič: Probleme der Almwirtschaft in Jugoslawien, Almgeographie, Forschungs Berichte Wiesbaden
3. W. Danz: Aspekte einer Raumordnung in den Alpen, Berichte zur Regional Forschung 1, München 1970
4. A. Melik: Planine v Julijskih Alpah, Dela 1 SAZU, Ljubljana 1950
5. B. Jordan: Planine v Karavankah, Geografski vestnik, Ljubljana 1945
6. S. Ilešič: Planine ob dolnji Zilji, Geografski vestnik, Ljubljana 1930
7. M. Vojvoda: Spreminjanje gospodarskih funkcij in fiziognomije sezonsko poseljenega pasu v slovenskih Alpah, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1967 (tipkopis)
8. F. Zwitkowitz: Die Almen Osterreichs, Zillingdorf 1974
9. H. Paschinger: Kärntner Heimatatlas 1953
10. M. Vojvoda - L. Tončič: Preobrazba gorskega sezonsko pastirsko poseljenega področja Slovenije, Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1975.
11. E. Lichtenberger: The Eastern Alps, Oxford University Press, 1975
12. Podatki zbrani z anketiranjem na območju planin našega zamejstva na Koroškem v letu 1976.

SEZNAM PRILOG

1. Tabele:

- a) Pogoji za razvoj turizma na planinah Avstrijske Koroške v letu 1976
- b) Planinsko gospodarstvo na Avstrijskem Koroškem

2. Karte:

1. Velikost in lastništvo planin na Avstrijskem Koroškem v letu 1976
2. Planine na Avstrijskem Koroškem po višinski razporeditvi
3. Opuščanje planin na Avstrijskem Koroškem
4. Gibanje števila glav velike živine na planinah Avstrijske Koroške med letoma 1966 in 1976
5. Število glav velike živine na planinah Avstrijske Koroške v letu 1976
6. Pastirski in turistični objekti na planinah Avstrijske Koroške v letu 1976
7. Pogoji za razvoj zimskega turizma na planinah Avstrijske Koroške

POGOJI ZA RAZVOJ TURIZMA NA PLANINAH AVSTRIJSKE KOROŠKE V LETU 1976

Ime planine	pastirski objekti na planini					turistični objekti							pribodne možnosti za zinski turizem													
	vrsta gradnje					drugi							nagnjenost			ekspozic.			tip površja							
	kanen	les	kanen/les	montaža	lovška	počitniška	planinska	gostilna	carina	hiša	vlečnice	razgl.st.	drugo	za začet-nike	prekratko	za vse smučarje	za izjem-ne	plazovi	osoje	prisoje	oboje	travnik	ruševje	trav. + manj skale	travnik + skale več.	drevje
Rišperk								1											M	M						M
Ojstrovica		1					1	1		M						M			M	M						
Križe		1			1											M			M		M			M		M
Veška		1			1	3			1										M							
Luže			1			10								1							M	M				
Maravčeva																		M			M	M				
Jerinova																		M					M			
Blajsova						1												M		M						
Peruševo																			M	M						
Mozganova														M					M				M			
Točajeva																			M							M
Pristivška	1	1			1														M	M		M				
Roblekova		2							1					M					M							M
Belcarica		1							1										M							M
Šenkova														M					M							M
Šefnarica																			M					M		M
Grabštajnska						2													M							M
Hofmanova					1																M					M
Jagovčeva	1																				M				M	
Obirska		1					1												M					M		M
Peruševo		1																	M							M
Završka					1														M							M
Javornik		1			2														M				M			
Kobovnikova		2				1	1									M			M					M		
Mali log		1				3		1	1					M					M						M	
Grosova		2				1													M							M
Ravenska														M							M					M

Ime planine	pastirski objekti na planini				turistični objekti						drugi	prirodne možnosti za zimski turizem																
	vrsta gradnje				nagnjenost							ekspozic.			tip površine													
	kamen	les	kamen/les	montaža	lovska	počitniška	planinska	gostilna	carina	hiša		vlečnice	razgl.st.	drugo	za začet-nike	prekratko	za vse smučarje	za iz-jenne	plazovi	osoje	prisoje	oboje	travnik	ruševje	trav.+men.j	skale	travnik +skale več.	drevje
Malejeva																												
Močnikova														X														
Koška		1																								X		
Hirsova																												
Dovjakova																		X										
Kropivniška		1																		X				X				
Majerjeva		1																X						X				
Mlečnikova						1												X					X	X				
Lokovnikova		1																X	X				X	X				
Žerjavova		1			1				1									X				X		X				
Lepejeva																X				X								
Mečižova																	X				X							
Packova																	X		X						X			
Plesnovčeva																	X		X						X			
Pamževa																	X		X						X			
Strahova																	X		X									
Tomaževa																X			X									
Vršič																		X	X			X						
Ogrizova		1																	X			X						
Mačenska		5		1															X				X					
Plavčeva		(1)																	X		X				X			
Mušnik		1																	X			X						
Podgoraka			(1)																X				X		X			
Ovsčica		(1)																	X								X	
Kvadje		1			1				1										X				X		X			
Rožca			1			1													X				X		X			
Rdečica					1														X				X		X			
Bleščič					2									X					X				X		X			
Borovščica		(1)					2												X				X		X			
Jepca																			X				X		X			

Ime planine	pastirski objekti na planini				turistični objekti								prirodne možnosti za zimski turizem													
	vrsta gradnje												nagnjenost			ekspozic.			tip površine							
	kamen	tes	kamen/les	montaža	lovska	počitniška	planinska	gostilna	carina	hiša	vlečnice	razgl.stolp	drugo	za začetni-ke	prekratko	za vse smu-žarje	za izjemne	plazovi	osoje	prisoje	oboje	travnik	ruševje	travnik + skale manj.	travnik skale več.	drevje
Zamonikova								1						*					*			*				
Penir		1						1											*							*
Maloška		1																	*							*
Zagoriška		1			1											*			*							*
Trupijeva																*			*							*
Blekova		1												*					*		*					*
Pridol														*					*		*					*
Ojcova	1													*					*		*					*
Grpiška		1														*			*		*			*		
Radenska		1														*			*		*					*
Rikarska																	*		*		*					*
Sovška		1			1	1	1	1		1						*			*		*					*
Zahonška		1		1		1								*					*		*					
Gorjanska					4	3		1						*					*		*		*			
Bistriška			1			15	1	1							*				*		*		*			
Dolška		1			1		1	1							*				*		*		*			
Poludnik	1						1										*		*		*		*		*	
Brdska				1		25		2						*					*		*		*			
		12	4	8	16	14	6	6	12	6	2			7	8	40	12	8	26	25	24	17	18	12	10	23
					20%	175	75	7,5	15,0	7,5	2,5			8,75	10,0	50,0	15,0	10,0	32,5	31,2	30,0	21,2	22,5	15,0	12,5	28,7

Ime planine	velikost v ha	vrsta planine				čas naše (mesec)	spremembe v številu živine 1966 - 1976					Gibanje števila živine 1966-76	zaščitvo				Opremljenost planin						prometna povezanost													
		trav.	trav. grm.	gozd	VI		VII	VIII	IX	teleča			voli biki	konji		ovce	na površini GVZ	zadruž.	privat	ostale	na planini	elektr.		vodovod	voda za živino		asfalt	dober ma- kad.	leto najbolj- šave	slab makrad.	kolevoz	ni poti				
										Štev.	GVŽ %			Štev.	GVŽ %							Štev.	GVŽ %		Štev.	GVŽ %							v bližini	ni	kapnica	studenec
Koška 1976 1966	40	x														x				x				x											x	
Hirsova	20	x			V.		X.							13 1,3 30 3,0	100 100	43,3 -56,6%	1,3 3	15,5 6,6		x			x												x	
Dovjakova	60	x			x	x	x		5 10					50,0 -50,0%	5 10	12,0 6,0			x			x		x											x	
Kropivniška	90	x			V		X		25 25	35,7 71,4				70 7,0 100 10,0	100 28,5	20,0 -80%	7 35	12,0 2,5		x			x		x										x	
Majerjeva	80	x																	x																x	
Mlečnikova	50	x							20								20 2,5			x			x												x	
Lokovnikova	120	x			x	x	x		27 25					108,0 +8,0%	27 25	4,4 4,8			x			x		x											x	
Žerjavova	60	x			x	x	x		7 25					28,0 -72,0%	7 25	8,5 2,4			x			x		x							x				74	
Mečižova	20				x	x	x	x	13 30					38,2 11,7%	13 34	1,5 0,5			40 4,0			x		x		x										x
Tepejeva	50	x			x	x	x		25 40					62,5 -37,5%	25 40	2,0 1,2			x			x		x									74		x	
Packova	8				x														x			x		x											x	
Plesnovčeva	8				x														x			x		x											x	
Panževa	8				x														x			x		x											x	
Strahova					x	x	x	x	5 5	100							5			x			x		x											x
Tomaževa	40				x														x			x		x												x
Vršič	24	x			x	x	x	x	8 8	33,3 66,6	4 4	16,7 33,4					12 2,0			x			x		x									74		x

PASTIRSKI IN TURISTIČNI OBJEKTI NA PLANINAH AVSTRIJSKE KOROŠKE V LETU 1976

- ◆ PASTIRSKI OBJEKTI
- ∩ VLEČNICA
- ŠTEVILO TURISTIČNIH OBJEKTOV
- * 1
- * 2-5
- * 6-10
- * 11-15 (ne nastopa)
- * 16-20
- * 21-30

INSTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI
 NOSILEC TEME: DR. VLADIMIR KLEMENČIČ
 AVTOR KARTE: IVO PIRY
 RISAR: MARJETA MARTINC

GIBANJE ŠTEVILA GLAV VELIKE ŽIVINE NA PLANINAH AVSTRIJSKE KOROŠKE MED LETOMA 1966 IN 1976

- RAST**
- * DO 250%
 - * NAD 251%
- PADEC**
- ▲ DO - 25%
 - ▲ 25,1 - 50%
 - ▲ 50,1 - 75%
 - ▲ 75,1% IN VEČ

OPUŠČANJE PLANIN NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM

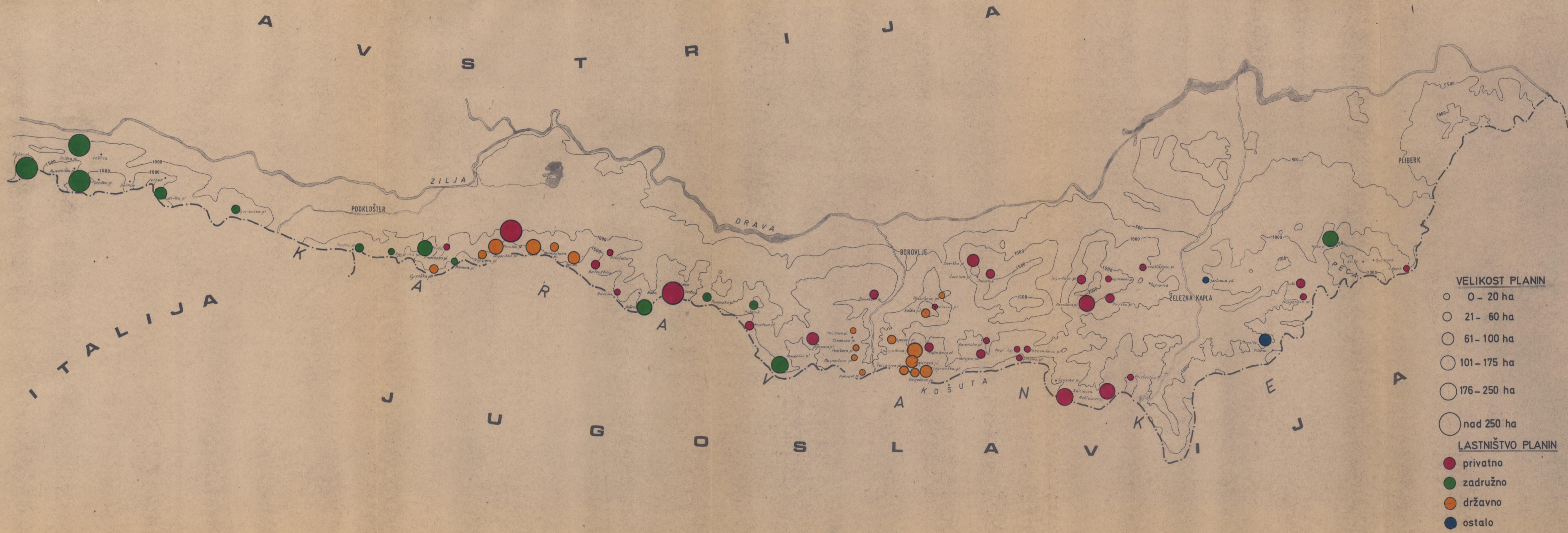

- PLANINE OPUŠČENE DO L. 1945
- PLANINE OPUŠČENE OD L. 1945 – 1966
- PLANINE OPUŠČENE OD L. 1966 – 1976
- ★ AKTIVNE PLANINE

POGOJI ZA RAZVOJ ZIMSKEGA TURIZMA NA PLANINAH AVSTRIJSKE KOROŠKE

VELIKOST IN LASTNIŠTVO PLANIN NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM V LETU 1976

PLANINE NA AVSTRIJSKEM KOROŠKEM PO VIŠINSKI RAZPOREDITVI

